

Monica Nordvåg Steen

Å føde barn for andre: hjelp eller kommers?

En kvalitativ studie av holdninger
til surrogati som praksis

Masteroppgave i sosiologi

Trondheim, våren 2011

Forord

Når jeg nå sitter med det ferdige produktet av en masteroppgave er det flere personer jeg har lyst til å rette en spesiell takk til. Oppgaveskriving trenger motivasjon på ulike nivå, noe jeg har fått i stor grad og satt stor pris på.

An-Magritt Jensen har vært en uvurderlig veileder og hele tiden hjulpet meg med gode tips og sitt engasjement. Jeg vil også rette en stor takk til Nathalie Bachke og Gunn Kari Skavhaug for sine innslag med motivasjon av ulike slag, enten det har vært kaffepauser, pep-talks eller faglige diskusjoner. Det har vært både underholdende og nyttig.

Ellers vil jeg takke for hjelp og inspirasjon fra familie og venner, dere har bidratt på en måte som har gjort at jeg har kommet dit jeg er i dag.

Til sist vil jeg si takke for fem fine år på NTNU. Det er en periode av livet som kommer til å savnes, til tross for mye frustrasjon og søvnløse netter. Jeg har blitt kjent med mange mennesker som jeg er sikker på at kommer til å bli værende i livet.

Monica N. Steen

Trondheim, juli 2011

Sammendrag

Denne studien tar for seg samfunnsdebatten rundt surrogati, i den betydning at kvinner bærer frem barn for andre. Her finner vi to motstridende syn hvor det ene hovedsaklig fokuserer på surrogati som hjelp til barnløse, og det andre legger vekt på det kommersielle aspektet.

Det å føde barn for andre er et gammelt fenomen, mens surrogati i dag kan sies å i tillegg inneholde nye elementer: teknologi, globalisering, upersonlige transaksjoner og pengetransaksjoner. I Norge er det ikke tillatt med surrogatmødre, men det eksisterer ikke et forbud mot å benytte surrogatmødre i utlandet. Enkelte ønsker å tillate surrogati i Norge, mens andre ønsker å beholde det restriktive lovverket som eksisterer. Slik utarter det seg en kamp mellom ulike syn, hvor begge grupper ønsker å vinne frem med sine argumentasjoner. I forbindelse med disse to ulike synene brukes Surrogatiforeningen og lovverket som eksempler. De som er for surrogati bruker teknologiens muligheter, ordnede medisinske forhold og behov for barn som argumenter. De som ser surrogati som hovedsaklig kommersielt fokuserer på en tingliggjøring av reproduksjon og utnytting av fattige kvinner som argumentasjon. Begge grupper fokuserer også på barnas beste i dette saksforholdet, men på ulike måter.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning.....	4
1.1 Surrogati ut ifra to aspekter.....	4
1.2 Et nytt fenomen?.....	6
1.3 Nye transaksjoner.....	7
2.0 Bakgrunn.....	9
2.1 Surrogati som mulighet.....	9
2.1.1 Former for surrogati.....	9
2.1.2 Lovverket.....	10
2.1.3 Politiske holdninger i forhold til surrogati.....	12
3.0 Teori.....	15
3.1 Individ og struktur.....	15
3.2 Kommersialisering av reproduksjon.....	16
3.3 Kunnskap, ulike syn og spilleregler.....	16
3.4 Valg som mulighet og risiko.....	19
3.5 Surrogati og utnytting i fattige samfunn.....	21
4.0 Metode.....	23
4.1 Utvikling av data.....	23
4.1.1 Innsamlingen av datamaterialet.....	24
4.1.2 Utsilingsprosessen.....	25
4.1.3 Kategorisering.....	27
4.1.4 Kontekstforståelse.....	28
4.2 Etske hensyn.....	29
4.3 Grunnlag for tolkning.....	29
5.0 Analyse av datamaterialet.....	33
5.1 Ulike aktørers syn på surrogati.....	33
5.1.1 Surrogati som hjelp.....	34
5.1.2 Surrogati som kommersielt.....	40
6.0 Diskusjon.....	47
6.1 Forkjempere og motstandere av surrogati.....	47
6.2 Utnytting av fattige kvinners økonomiske problemer.....	50
6.3 Lovverk i endring?.....	52
7.0 Avslutning.....	55
Litteraturliste.....	59
Referanser.....	59
Kilder.....	61

1.0 Innledning

Det å ønske seg barn, sees gjerne som naturlig for de fleste. Å få barn føles for mange som en berikelse, noe som vil utfylle individene som personer, og som er et naturlig steg i livet. Det er derimot ikke alle som kan få barn naturlig, men som trenger hjelp i en eller annen form. Assistert befruktning kan være løsningen for mange, men det beror i tillegg på hvordan lovverket i forhold til assistert befruktning er utformet. I land som for eksempel India er surrogati lovlig, mens det denne praksisen ikke er tillatt i Norge (Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet rapport, 2010). Dette er en studie av hvordan ulike aktører ser på praksisen av surrogatmødre, noe jeg opplever som interessant fordi det gjenspeiler hvordan mennesker tenker om nettopp denne måten å få barn på. Surrogati brukes i denne sammenhengen som betegnelse på praksisen ved at kvinner bærer frem barn for andre. Surrogati som en forlengelse av eggdonasjon har på tross av forbudet blitt et aktuelt tema i Norge de siste årene fordi det er en praktisk mulighet, i tillegg til at flere velger å reise utenlands for å benytte seg av surrogatmødre, og på den måten omgår det norske lovverket (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet rapport, 2010). Denne oppgaven tar derfor utgangspunkt i individer som velger å reise utenlands for å benytte seg av surrogatmødre. Dette peker også på en kommersialisering av surrogati nettopp fordi individer i Norge blir nødt til å reise utenlands dersom de velger å få barn på denne måten.

1.1 Surrogati ut ifra to aspekter

I denne studien har jeg valgt å se på fenomenet surrogati ut ifra to aspekter, hvor man på den ene siden kan se surrogati som en hjelp til søkende foreldre, og på den andre siden se det som en kommersiell handling og noe negativt. I den forbindelse vil det være nyttig å trekke frem de som kjemper for at surrogati skal bli lovlig i Norge, sett i forhold til de som forsøker å opprettholde dette forbudet. Aktørene jeg skal trekke frem i denne forbindelse, er Surrogatiforeningen i forhold til Bioteknologinemnda og lovverket i Norge som motpoler.

Surrogatiforeningen, som er en interessegruppe som ønsker å øke forståelsen om surrogati, fokuserer på retten til å behandle ufrivillig barnløshet gjennom moderne teknologi. De fokuserer også på barnas rettigheter i forhold til hvem som skal regnes som juridiske foreldre, i tillegg til selvbestemmelse over egen kropp og etikk som fokuserer på kunnskap og erfaringer (Surrogatiforeningen A). De legger ikke skjul på at den teknologiske utviklingen kan by på nye etiske utfordringer hvor det ikke er noen klare løsninger, men foreningen ønsker å bistå med

informasjon og støtte slik at mennesker kan sette seg bedre inn i surrogatpraksisen og ha et bedre grunnlag for å ta stilling til denne. Surrogatforeningen er også av den oppfatning at det er mulig å gjennomføre en slik medisinsk prosess uten at det fører med seg fysisk, psykisk eller juridisk skade, og at dette kanskje er noe som oppfattes som umoralsk nettopp fordi det er uvant heller enn at det i seg selv er noe negativt. De fokuserer også på at donasjon og surrogati bør foregå i et tett samarbeid med fagfolk som for eksempel psykologer, leger og advokater, og at det på denne måten kan være noe positivt for de som blir godkjent, og argumenterer for at både surrogat og foreldre må godkjennes av surrogatbyrå i India (Barne- og Likestillings Departementet, 2009). De har også foreslått å tillate surrogati i et 5-årig prøveprosjekt (Surrogatforeningen B, 2011).

På den andre siden finner vi de som er imot surrogati og legger vekt på at det kommersialiserer reproduksjon og kvinnekroppen. Et flertall av medlemmene i Bioteknologinemnda er imot en lovliggjøring av surrogati, og også eggdonasjon, og begrunner dette med at det er imot deres verdisyn hvor man skal støtte opp under det båndet som er mellom mor og foster (Aftenposten A, 2011). Ett medlem av nemnda underbygger dette verdisynet med spørsmål om vi vil ha et samfunn hvor det er en jobb å bære frem andres barn. Han legger først vekt på tvilen om at kvinnene kan se for seg de reelle konsekvensene av det å bære frem andres barn, i tillegg til at han mener at det tingliggjør kvinnen. Det vil for det andre også gjøre det å få barn til en handelsvare, noe som strider imot deres oppfatninger om hva som er etisk riktig. Et tredje element som legges som argument mot å tillate surrogati, er frykten for at kvinner skal benytte seg av surrogatmødre for å slippe å være gravide selv (Aftenposten A, 2011). Dette vil isåfall støtte opp under en kommersialisering ved at de ikke har en medisinsk årsak for å bruke andre kvinner til å bære frem barn for seg. På denne måten er det en klar strid om hvorvidt surrogati som følge av eggdonasjon skal være lovlig og kunne sees på som en hjelp heller enn at det kommersielle aspektet ved denne prosessen overskygger.

Bioteknologinemnda, som fungerer som et frittstående og rådgivende organ, har blitt oppnevnt av regjeringen, og er derfor med på å påvirke innholdet i Bioteknologiloven. Bioteknologiloven er den loven som «regulerer hvilke former for behandling med assistert befruktning som kan tilbys av helsevesenet i Norge» (Regjeringen, 2011). Loven er dannet av den norske regjering gjennom en bioteknologinemnd som skal informere, evaluere og ivareta dette feltets etiske forpliktelser. Bioteknologinemnda opererer som et ekspertsystem som følger den bioteknologiske utviklingen, og bidrar med informasjon til samfunnet om bioteknologi og dens

mulige konsekvenser ved bruk av denne typen handling (ibid.). Bioteknologiloven gir også enkelte rettigheter til å få barn, i den grad man kan snakke om å ha en rettighet heller enn et privilegium, der hvor andre ikke får den samme muligheten.

1.2 Et nytt fenomen?

Surrogati ved bruk av eggdonasjon er et relativt nytt fenomen ettersom det først er de siste tiårene den teknologiske utviklingen har åpnet for nye muligheter innen bioteknologiske metoder. Ser man derimot i et historisk perspektiv, er ikke surrogati som en måte å føde barn for andre en moderne praksis. Ifølge Debora Spar (2005) er surrogati et gammelt fenomen i den forstand at det å føde barn for andre alltid har eksistert som praksis i noen samfunn. Hun påpeker at kvinner har helt fra bibelsk tid født andres barn, men i den forstand at man har gitt bort sitt biologiske barn som oftest gjennom tvang eller som en tjeneste. Ofte har det også vært en del av tradisjonen i et samfunn at tjenestepiker, elskerinner eller medhustruer har født barn som konene selv ikke har kunnet få, da med konenes mann som biologisk far. Det har heller ikke vært uvanlig at kvinner har adoptert eller tatt til seg barn av slektninger eller andre nære som fikk mange barn dersom de ikke har kunnet få barn selv (Spar, 2005). Mangel på prevensjon har tidligere gjort forskjellene mellom fertile og infertile mye større enn den er i dag, og var da en måte å jevne ut familiene på. Vietnamesiske kvinner som har fått mange barn, har også «lånt ut» eller gitt det yngste tilskuddet til små familier for at de skulle være til nytte og glede (Spar, 2005).

Surrogati kan også sees som et fenomen med noen nye elementer. Disse nye elementene går ut på at teknologi, globalisering, upersonlige transaksjoner og pengetransaksjoner spiller inn i dag, noe jeg vil komme nærmere tilbake til senere i innledningen. Barbara Katz Rothman (1988) legger vekt på teknologiens virkekraft på de muligheter vi har i forhold til bioteknologi, hvor teknologiens utvikling kan sies å spille en stor rolle dersom man ser surrogati i et mer moderne lys. Teknologien i form av bioteknologi har kommet inn i reproduksjonsbildet og skapt et nytt aspekt for vurdering av muligheter. Det var ikke mulig å bruke eggdonasjon for noen tiår tilbake, men med teknologiens utvikling har dette fått en mer sentral rolle i forhold til reproduksjon av familie (Spilker og Lie, 2007). Surrogati har også fått en mer moderne karakteristikk ved at det i dag ofte er pengetransaksjoner involvert. Omfanget av surrogati i Norge er vanskelig å få dokumentert i et presist antall, men det ble anslått i midten av 2009 at det er født mer enn 100 barn ved hjelp av surrogatmor i utlandet (Surrogatforeningen, 2009). Mange av disse er blitt født

ved hjelp av indiske surrogatmødre, mens det anslås at det i 2010 har blitt født om lag 1000 barn av surrogatmødre i India, noe som kan peke på en surrogat-industri (VG, Ekis Ekman, 11.09.10). Dette er da særlig interessant i og med at jeg fokuserer blant annet på det globale aspektet ved surrogati ved at mange individer i Norge blir nødt til å reise utenlands for å oppfylle ønsket om barn ved hjelp av surrogatmor på grunn av manglende muligheter her.

1.3 Nye transaksjoner

Ifølge Richard Arneson (1992) er praksisen med surrogatmødre blitt gjort til en kommersiell handling, men at dette ikke nødvendigvis er en negativ vri så lenge det blir gjort under kontrollerte forhold. Likevel kan man se det som et faktum at mange bærer frem barn for andre mot betaling, noe som gjør det vanskelig å vri seg unna en diskusjon som vil fokusere på tilgjengelighet og etterspørsel, og at det ut ifra dette også kan bety at forholdene rundt surrogatmødrene kan variere avhengig av hvilke samfunnsmessige forhold man må ta hensyn til. For eksempel velger en del å reise til USA for å benytte seg av surrogatmødre der, mens flere velger å reise til India siden prisen for å leie surrogatmor i USA er opp imot en million, mens en surrogatmor i India koster om lag en tredjedel av det (VG, Gjerding, Aass og Yttervik 17.03.10). Her ser vi at surrogati har blitt et kommersielt fenomen på grunn av at det i dag er snakk om pengetransaksjoner. Globalisering og teknologi er to andre fenomen som kan sies å ha blitt nye karakteristikk ved surrogati, ved at mennesker søker utenlands dersom de opplever at de ikke får oppfylt sine ønsker om barn i Norge. En av grunnene for det er den rollen som internett spiller hvor vi i dag lett kan få tilgang på informasjon om hvor det er mulig å benytte seg av surrogatmødre. Utviklingen innen bioteknologi sammen med lett tilgang på informasjon gjennom blant annet internett representerer derfor det teknologiske aspektet. Ved at individer kan undersøke gjennom internett hvilke muligheter som eksisterer i andre land i forhold til priser ved kjøp av egg, sperm og surrogatmor ser man derfor at verden har blitt mindre og mer oversiktlig. På denne måten sørger denne typen teknologi for at det skjer en slags globalisering av reproduksjonsmuligheter. Rothman (1988) legger også til at kvinnekroppen og forholdet til fosteret har blitt mer objektifisert på grunn av at man i dag enkelte steder har muligheter for å «shoppe» ulike organer og karakteristikk til et kommende barn, og at dette skaper et mer upersonlig forhold ved reproduksjon enn hva som var mulig før. Dersom man i tillegg velger å reise utenlands for å benytte seg av en surrogatmor, vil dette være noe som kanskje vil forsterke elementet av distansering og objektifisering mellom søkende foreldre og barn.

Det er nok liten tvil om at surrogati kan sees både som et positivt og negativt fenomen. Enkelte vil kanskje si at det er et misbruk av kvinnekroppen at man i dag kan bære frem barn for andre mot penger, og at kvinner blir utnyttet fordi det å føde andres barn mot penger er deres best tilgjengelige mulighet for å forsørge seg selv og eventuelt en familie. Det kritiseres derfor at kvinners økonomiske mangler blir gjort til en industri og et kommersielt fenomen. Det kan på den andre siden også argumenteres for at dette kan ansees som hjelp til de som ikke kan få barn gjennom enten assistert befruktning eller adopsjon. Likevel kan man spørre seg om det er etisk riktig at rike nordmenn reiser til for eksempel India hvor kvinner kan velge å bære frem et barn for andre mot en sum penger, hvor de ellers kanskje ville brukt flere år på å tjene inn det samme. Dette kan også være et spørsmål om å se på hva som er minst etisk feil å gjøre. Sannsynligvis kan også enkelte se på surrogati som både hjelp og et kommersielt fenomen. Nettopp fordi det inneholder begge elementene, kan dette være temaet være vanskelig å ta stilling til. Jeg vil likevel dele opp den kommende diskusjonen i disse to vinklingene ved å gå ut ifra problemstillingen «*På hvilke måter ser ulike aktører på surrogati som hjelp til søkende foreldre, eller som en kommersiell handling?*».

For på best mulig måte å svare på denne problemstillingen vil jeg bruke noen underproblemstillinger for å bygge opp under dette spørsmålet:

- *Eksisterer det et mønster mellom hvem som mener surrogati er hjelp, og hvem som mener surrogati er en kommersiell handling?*
- *Utnytter vestlige familier fattige kvinners økonomiske problemer?*
- *Kan lovverket i Norge endres?*

Til å begynne med vil jeg presentere ulike former for surrogati og hvordan de kan bli sett på i forhold til fokuset på den biologiske linjen som myndighetene ønsker å føre i Norge. Deretter vil jeg se på hvordan lovverket i Norge er utformet og hvordan dette kan knyttes til menneskers bruk av surrogatmødre, i tillegg til at jeg skal se nærmere på hvilke grunnleggende verdier som eksisterer bakenfor lovverket. I teorikapitlet vil jeg presentere perspektiver som kan være med på å belyse hvordan aktører ser på surrogati. I den forbindelse vil jeg bruke institusjonsteori, perspektiv som går på valg i moderne samfunn, samt perspektiv som fokuserer på ulike måter man kan se utnytting på. I metoden vil jeg studere ulike kilders holdninger til surrogati ved å bruke dokumenter som materiale. Resultatene jeg oppnår, vil jeg presentere og diskutere i et analyse og diskusjonskapittel.

2.0 Bakgrunn

2.1 Surrogati som mulighet

2.1.1 Former for surrogati

For å kunne ta for meg diskusjonen om hvorvidt surrogati sees på som hjelp, eller på hvilke måter det er kommersielt, skal jeg først presentere metoder å utføre surrogati på. Det eksisterer flere former for surrogati, hvor jeg her velger å bruke *svangerskaps (gestational) surrogati*, *tradisjonell surrogati* og en *miks-og-match strategi* (Spar, 2005). Ved svangerskapssurrogati er egget donert fra en annen kvinne enn surrogatmoren, enten bestillingsmoren eller en annen. Tradisjonell surrogati er når spermen tilføres fra den biologiske faren, og egget fra surrogatmoren. Den siste metoden, miks-og-match, er den metoden hvor både egg og sperm blir tilført av donert egg og donert sperm. Det er derfor de tre metodene; svangerskaps-, tradisjonell og miks-og match surrogati jeg skal konsentrere meg om, da det er disse metodene som er en del av debatten i forhold til hvem som mener at surrogati er hovedsaklig hjelp eller kommersielt. Vi ser ut ifra beskrivelsen av disse metodene at graden av biologisk tilknytning mellom de søkende foreldrene og barnet kan variere ut ifra hvilken metode de bruker. Det kan altså forekomme at ingen av foreldrene har en biologisk tilknytning til barnet, eller at en eller begge har biologisk tilknytning til barnet.

Siden det ikke er tillatt med bruk av surrogatmødre i Norge, og at det på grunn av de nye transaksjonselementene er penger involvert, vil det også være korrekt å snakke om *kommersiell surrogati*. Dette er på grunn av at mange reiser utenlands nettopp i dette ærendet, og at reproduksjon og surrogati derfor legger opp til en diskusjon hvor både kvinner og barn kan bli sett på som handelsvarer, noe Surrogatiforeningen og myndighetene i Norge strides om.

Arbeidsgruppen som er satt sammen for å ta seg av surrogatisaker i Norge, nevner også at det flere steder eksisterer det man kaller for *altruistisk surrogati*, hvor det ikke er tillatt å ha en formidlende tredjepart innblandet, og hvor surrogatmoren ikke får betalt utover direkte kostnader til graviditetsprosessen. Altruistisk surrogati går også ut ifra at surrogatmoren bærer frem barnet fordi dette er noe som er en betydningsfull handling for henne selv ved at hun får hjulpet andre mennesker med å få barn. Denne formen for surrogati er tillatt i Danmark og Storbritannia, hvor det her er vanlig at slektninger eller nære venner bærer frem barn for de kommende foreldrene

(Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet rapport, 2010). Selv om dette ikke vil være fokus i denne oppgaven, ønsket jeg likevel å nevne alternative måter å håndtere surrogatproblemstillingen på.

Flere har i de siste tiårene brukt denne muligheten til å få egne barn, og prisen for ulike tjenester har også økt blant annet i USA, hvor surrogati er lovlig i flere delstater, til tross for økt tilgang på både eggceller og sædceller (Spar, 2005). I tillegg har det i USA i 1970-årene blitt testet hvorvidt kvinner er villige til å stille opp som surrogatmor dersom de får betaling i forhold til dersom de ikke får betaling, altså henholdsvis kommersiell surrogati og altruistisk surrogati. Resultatet var at kvinnene stilte opp i mye større grad dersom de fikk betalt, og at derfor penger ofte er et avgjørende element i denne sammenhengen (ibid.). Dette kan derfor tale for at surrogati fort blir til en industri hvor profitt blir målet også for surrogatmødrene.

2.1.2 Lovverket

For å kunne se på praksisen av surrogati og holdninger rundt dette vil det være nyttig å se på hvordan lovverket i Norge er utformet. I den forbindelse er det tre lovverk som vil være aktuelle: Bioteknologiloven, Barnelova og adopsjonsloven. Bioteknologiloven sier hva som er tillatt og forbudt i forhold til selve det bioteknologiske fagfeltet (Lovdata, 2010a), mens Barnelova tar for seg morsskap, farsskap og barns rettigheter (Lovdata, 2010b). Eggdonasjon og dermed også surrogati har eksistert som en teknologisk mulighet siden starten av 1980-tallet (Spar, 2005). Helt siden assistert befruktning ble utviklet som metode og tilgjengelig på begynnelsen av 1980-tallet, har det blitt mer og mer aktuelt (Bioteknologinemnda, 2010). Det er dokumentert behandling med donorsæd her til lands helt siden 1930-tallet, så dette er derfor ikke et så helt nytt felt. De mest brukte metodene av assistert befruktning er ifølge Bioteknologinemnda (2010) mikroinjeksjon, inseminasjon og prøverørsmetoden. Surrogati er også en metode som er praktisk mulig, men ikke juridisk tillatt.

I Norge er eggdonasjon forbudt jf. Bioteknologilovens § 2:15, noe som tyder på at flertallet i Stortinget legger vekt på et biologisk bånd mellom mor og barn, dersom man ser bort ifra muligheten om adopsjon. Det er derimot tillatt å lagre egne befruktete egg for senere bruk. Disse skal da registreres, og destrueres dersom giver er død og egget ikke tilbakeført, eller tidligere har samtykket til anvendelse gjennom opplæring og kvalitetssikring. Det er også forbudt å behandle infertilitet med å transplantere organer og vev for selv å kunne føde barn jf. § 2:18 (Lovdata, 2010a). Ifølge Barnelovas § 2 gjelder den kvinnen som føder et barn, som dets juridiske mor, noe som i tillegg til forbudet mot eggdonasjon ifølge lovverket forsøker å forhindre at mennesker

benytter seg av surrogatmødre. Videre i loven fremgår det også at dersom det gjøres en avtale om å føde et barn for noen andre, vil ikke dette være juridisk bindende (Lovdata, 2010b). Dersom noen forsettlig bryter bioteknologiloven, eller medvirker til at noen overtrer loven, vil de ifølge § 7-5 straffes med inntil 3 måneders fengsel eller bøter. I § 7-2 fremgår det også at man plikter å rapportere til departementet dersom man oppdager at det forekommer virksomhet som bryter med lovverket (Lovdata, 2010a). Dette kan derfor tolkes som at alle uansett posisjon har et ansvar for å følge opp disse reglene, og at det får konsekvenser dersom man ikke rapporterer eller selv er ansvarlig for et eventuelt lovbrudd. Det er ifølge Surrogatforeningen (B, 2011) derimot ingen opplysningsplikt overfor norske myndigheter dersom man velger å bruke surrogatmødre i utlandet, og heller ikke ulovlig å bruke surrogatmødre i utlandet, noe som i prinsippet gjør denne handlingen til en sak om ærlighet overfor det norske velferdssystemet og myndigheter.

I forbindelse med nordmenns økte aktivitet i forhold til bruk av surrogatmødre i utlandet gikk Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet til det skrittet at de valgte å sette opp en egen arbeidsgruppe for å håndtere denne typen saker, noe som ble gjennomført 19. mars 2010 (Barne, likestillings- og inkluderingsdepartementet rapport, 2010). Ifølge denne arbeidsgruppen eksisterer det ikke et tilpasset regelverk gjennom verken adopsjonsloven eller barneloven i forhold til bruk av en surrogatmor på grunn av manglende muligheter i Norge, og at det i tillegg ikke er tatt tilstrekkelig høyde for at mange reiser utenlands for å bruke surrogatmødre i andre land (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet rapport, 2010). Dette kan være med på å skape usikkerhet når det kommer til hvilke rettigheter de potensielle foreldrene har dersom de benytter seg av en surrogatmor i utlandet. De advarer mot denne typen engasjement på grunn av juridiske problemstillinger som kan dukke opp mellom Norge og det aktuelle landets regelverk. Det at Norges lover har smutthull, gjør riktignok at det i praksis er mulig å skaffe et barn på denne måten, men de poengterer at det likevel er en komplisert prosess. Det må i tillegg tas hensyn til surrogatmorens lands regelverk i tillegg til at hver enkelt situasjon kan inneholde elementer som kan problematisere denne avtalen ytterligere (Barne, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2010).

Arbeidsgruppen fremhever videre at det er veldig få land i Europa som aksepterer kommersiell surrogativirksomhet, altså at både surrogatmor og et formidlingsorgan tjener penger på dette, og nevner Ukraina og Russland som de gjeldende landene. Utenfor Europa er steder som California, Malaysia og India også viktige områder hvor nordmenn søker surrogatmødre, hvorav India er det

generelt mest populære stedet. Altruistisk surrogativirksomhet er derimot en variant som er tillatt i noen land, som for eksempel Danmark og Storbritannia. Ved altruistisk surrogati er surrogativirksomhet tillatt, men kun dersom surrogatmoren ikke mottar penger ut over de midlene som knyttes direkte til svangerskapet, og det er heller ikke tillatt at en tredjepart som er formidlingspart, er innblandet (ibid.).

Vi ser at selve lovverket er restriktivt imot eggdonasjon og surrogati, men det er ikke dermed sagt at det gjenspeiler de faktiske holdningene i samfunnet. I 2010 ble det utført en undersøkelse av Helsedirektoratet (2010) i forhold til hva våre landsmenn mener om surrogati og eggdonasjon, hvor det var totalt 1257 respondenter. 1013 av disse var fra befolkningen, og 244 var fagpersoner. I undersøkelsen kommer det fram at 54 prosent av befolkningen stiller seg positivt til bruk av surrogatmødre, og at 67 prosent av befolkningen og 68 prosent av fagpersonene er for eggdonasjon. I forhold til dette var det en stor andel som mente bruk av surrogatmødre var greit så lenge det ikke ble benyttet kvinner i fattige land mot betaling (Perduco, 2010). På denne måten er det ikke et direkte samsvar mellom lovverket og hva «mannen i gata» mener om surrogati. Dette kan naturligvis vanskelig la seg gjøre siden det ikke er forventet at alle tenker noenlunde det samme, og at dette blir videreført i lovforhandlinger. Lovverket har derfor Bioteknologinemnda som rådgivende organ i forhold til bioteknologiske saksforhold, og tilsvarende kunnskapsaktører som gir råd i forhold til Barnelova.

2.1.3 Politiske holdninger i forhold til surrogati

I Norge eksisterer det ulike syn på surrogati i de ulike partiene. For eksempel er Arbeiderpartiet (som i skrivende stund er i en regjeringskoalisjon med Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet) (Regjeringen, 2011) det eneste partiet som har stemt for at eggdonasjon skal være tillatt i Norge (Spilker og Lie, 2007). Ap's oppfatning av eggdonasjon er begrunnet av en liberal holdning, og at man bør fremheve de mulighetene som blir gitt innen bioteknologien. Tidligere representanter fra Ap har lagt vekt på at man skal se infertilitet som en medisinsk tilstand, og at man bør - dersom man har kunnskap og et tilstrekkelig helsevesen - gjøre sitt ytterste for å hjelpe disse menneskene. En kvinne fra Ap legger ifølge Spilker og Lie (2007) vekt på at menn har blitt hjulpet ved å tillate spermdonasjon, og at det også er viktig at kvinnene kan få den samme hjelpen. I tillegg mener hun at også menn burde ha mulighet til å bli biologiske foreldre så langt det lar seg gjøre. En annen representant fra Ap poengterer at deres bidrag i forhold til

eggdonasjon burde inneholde en aldersbestemt tillatelse. En representant fra Kristelig Folkeparti presenterer deres syn på eggdonasjon som en fundamentalt annerledes prosess enn ved spermdonasjon (Spilker og Lie, 2007). KrF har en ideologi hvor det å få barn ikke er en menneskerett, noe som skiller seg fra likhetsprinsippet som Ap ønsker å fremme. KrF mener også at det bør legges vekt på det biologiske morskapet, i tillegg til at eggdonasjon inngår i en mye større medisinsk prosess enn ved spermdonasjon (ibid.). Vi ser av disse normative utsagnene at det er relativt stor variasjon mellom de politiske partiene.

3.0 Teori

3.1 Individ og struktur

For å kunne si noe om årsakene til at mange velger å bruke surrogatmødre for å få barn, vil jeg se nærmere på noen perspektiver på dette.

Nordmenns bruk av surrogatmødre har blitt et mer aktuelt fenomen de siste årene, og kan sees i sammenheng med at mange kvinner og menn i dag venter lenger med å få barn enn hva som tidligere var vanlig. Selve ønsket om et barn har nok derimot ikke avtatt tilsvarende, og Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim (2002) mener at ønsket om å få barn gjerne kommer i konflikt med strukturelle forhold i samfunnet, og at barn derfor blir utsatt såpass lenge at flere havner i den situasjonen at de trenger hjelp til å få barn på grunn av biologiske eller andre årsaker. Vestlige kvinner og menn opplever i dag i større grad enn for noen tiår tilbake at karriere og familieliv kommer i konflikt på grunn av flere valgmuligheter innen for eksempel arbeidslivet, og flere derfor velger å prioritere karriere i første omgang (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Det er ikke nødvendigvis kun på grunn av et krevende arbeidsliv at flere velger å bruke surrogatmødre for å oppfylle ønsket om å få barn. Men dette kan være en årsak til at det å få barn på naturlig måte blir vanskelig fordi den biologiske klokka har tikkert litt for langt for enkelte. Ifølge Beck og Beck-Gernsheim (2002) blir spørsmålet om barn derfor besvart ut ifra strukturelle i tillegg til personlige forhold. Selv om flere venter lenger med å få barn og kanskje får færre enn tidligere, er ønsket om barn gjerne like sterkt og har kanskje fått en litt annen betydning. Når man har fått oppfylt sine personlige behov, enten det er å leve livet, skaffe seg en karriere eller andre meritter, så vil derfor ønsket om et barn for mange slå inn for alvor, hvor de også da ønsker å gjøre alt for å få dette etterlengtede barnet. Mange velger da å benytte seg av blant annet indiske surrogatmødre som kan hjelpe dem med å få barn, fordi de selv ikke har mulighet. An-Magritt Jensen (2007) nevner at det symbolske barnet gjerne kommer i konflikt med det fysiske barnet i det moderne samfunnet. Dette er på grunn av at det symbolske representerer de drømmene og tankene man har rundt det å få barn, og at dette får økt oppmerksomhet i det moderne samfunn, mens det fysiske barnet er ressurskrevende, og derfor ofte utsettes. Man kan derfor se det slik at det er det symbolske barnet som tar overhånd når mennesker velger å gå til det skrittet å bruke surrogatmor selv om det er forbudt i Norge. Beck og Beck-Gernsheim (2002) legger vekt på at viktigheten av det å få barn blir gjerne tillagt en ny mening i det individualiserte og moderne samfunnet. Barn blir gjerne sett på som det som gir

livet mening, familiefølelse og en kompletthet. Man kan derfor se på det at mange trosser manglende muligheter for surrogati i Norge som noe som ikke henger sammen med mange menneskers holdninger til hva som burde være tillatt i forhold til bioteknologi i Norge.

3.2 Kommersialisering av reproduksjon

Surrogati kan på flere måter sees som en kommersialisert praksis. Det er ofte penger og profitt involvert, noe som er en forutsetning for at det kan kalles kommersielt, og at det også gjerne involverer upersonlige forhold. Det kan sies at det i moderne tid som regel har vært en økonomisk gevinst for surrogatmødre, i den form at de bærer fram et bestilt barn fra et søkende foreldrepar som betaler for dette saksforholdet.

Debora L. Spar (2005) argumenterer i sin artikkel *For love and money: the political economy of commercial surrogacy* for at surrogati må bli behandlet som et kommersielt forhold. Hun setter det i denne posisjonen fordi man i dag kan få skaffet de ulike komponentene man selv mangler, enten det er sperm, egg eller kroppen som kan bære fram et barn. Dette forholdet eksisterer ikke kun innenfor landegrensene men også på tvers av landegrenser og kontinent. Spar (2005) legger til at siden surrogati strekker seg over landegrenser, er det viktig å etablere internasjonale reguleringer for å kunne gjøre situasjonen for alle involverte parter minst mulig problematisk. Dette gjelder ikke nødvendigvis kun i forhold til surrogatmoren og det søkende paret eller den enslige, men også eventuelle donorer. Dette er fordi ulike land gjerne opererer med forskjellige lovverk på dette feltet, og at dette da gjerne kan skape problemer i forhold til morsskap og farsskap.

Dersom det etableres et internasjonalt lovverk i forhold til surrogati, kan det bidra positivt til å ta best mulig vare på de ulike partenes interesser, men det kan samtidig være med på å bidra til en objektifisering av kvinner og reproduksjon ved å legge til rette for kontraktsettinger gjennom å lage regler i forhold til å skulle føde barn for andre.

3.3 Kunnskap, ulike syn og spilleregler

Det eksisterer et juridisk forbud mot surrogati i Norge på grunn av forbudet mot eggdonasjon. Dette fører til at mennesker som av ulike årsaker ikke har mulighet til å få barn innenfor de gitte rammer av assistert befruktning eller gjennom adopsjon ikke kan få barn i ved bruk av

surrogatmødre i Norge. Lovverket kan sies å spille en sentral rolle i forhold til surrogatpraksis i Norge. Nettopp fordi det eksisterer et forbud mot det kommer loven inn og forsøker å forhindre at nettopp denne handlingen skal forekomme her til lands. Douglass North's (2005) teori om hvordan institusjoner fungerer vil derfor i forbindelse med å analysere praksisen hvor surrogatmødre bærer frem andres barn kunne belyse hvordan lovverket er med på å legge føringer for hvordan synet på surrogatmødre er i Norge.

Institusjoner beskrives av Douglass North (2005) som et sett med spilleregler som vi er nødt til å forholde oss til. Den institusjonelle strukturen med sine muligheter og begrensninger legger derfor føringer gjennom normer og nedfelte lover for hva man kan gjøre og ikke gjøre i forhold til praktisering av surrogatordninger. Den måten lovverket er utformet gjennom vedtak i stortinget vil derfor representere hvordan myndighetenes oppfatning av eggdonasjon og det at en kvinne bærer frem noen andres barn er. Den vil samtidig være med på å fortelle hvilket verdisyn som ligger bak lovverket, og hva myndighetene ønsker å fremme. På denne måten ser man at lovverket på den ene siden representerer et restriktivt syn på surrogati og ønsker å forhindre denne praksisen, mens for eksempel Surrogatiforeningen som også kan sees som en institusjon på den andre siden ønsker å legalisere surrogati. I Norge kan man videre tolke det dit at det er et fokus på det biologiske båndet mellom mor og barn, jevnfør Barnelovas fastslåing av at den kvinnen som føder barnet skal regnes som dets juridiske mor, i tillegg til forbudet mot eggdonasjon. Gjennom forbudet mot eggdonasjon forsøker derfor myndighetene å styre menneskers muligheter for bruk av surrogatmødre, fordi et flertall i Stortinget har vedtatt at lovverket bør være slik. Gjennom uttalelser fra ulike Stortingsrepresentanter bruker de i tillegg argumenter som at kroppen objektifiseres og separeres fra kvinnen som bærer fram et barn uansett om det er hennes eget eller bestilles fra et annet par. Ved å forsøke å hindre denne typen kommersiell aktivitet hindrer lovverket samtidig at individer som trenger hjelp til å få barn og som kanskje har eneste mulighet ved bruk av surrogatmødre, kan få barn.

North (2005) legger vekt på begrepet *stiavhengighet* når det gjelder institusjoners praksis. For eksempel kan man si at myndighetene og Surrogatiforeningen preges av tidligere kunnskap og overbevisning om hver sine syn på surrogati slik at gammel kunnskap blir utviklet og fornyet gjennom et mønster av handlinger som viderefører en viss type praksis. På denne måten vil representanter fra Surrogatiforeningen og fra myndighetene gjerne ha ulike oppfatninger av surrogati, selv om myndighetene representerer en samling av ulike syn. Oppfatningene ulike institusjoner har i dag vil påvirke hvordan man forvalter ny kunnskap, hvor ny kunnskap blir

bygget på gammel kunnskap i ut ifra de retningslinjene som institusjoner har (North, 2005).

Institusjoner er, og vil sannsynligvis alltid være, preget av noen spesielle verdier og oppfatninger ut ifra hvilken type institusjon det er snakk om. I tillegg preges samfunnet både nasjonalt og globalt av usikkerhet på grunn av at vi til stadighet utsettes for nye impulser, kunnskap og ideer (North, 2005). Slik kan vi tolke ut ifra North's perspektiv at aktører i form av enkeltindivider og institusjoner blir påvirket både som resultat av teknologisk utvikling og globalisering ved at aktørene tilegner seg mer kunnskap. Man kan også se media som en fungerende aktør som forminsker verden på grunn av at media sørger for at man vet mer om hvordan andre samfunn fungerer, hvilke lover og regler som praktiseres i andre nasjoner, og at man på denne måten blir påvirket fra både lokale og globale aktører. Som en følge av dette vil også mennesker ikke bare måtte forholde seg til et regelverk som er nasjonalt, men i tillegg måtte ta andre nasjoners regelverk i betraktning. Videre kan man tolke i lys av Norths tankegang at selv om det er et juridisk forbud mot eggdonasjon og surrogati i Norge på grunn av fokus på det biologiske båndet mellom mor og barn, så vil ikke det si at det for alltid kommer til å være slik.

På denne måten akkumulerer kunnskapen seg over tid. Institusjoner handler ikke på bestemte måter bare fordi det er slik det er gjort over lengre tid, men på grunn av at det eksisterer en overbevisning om at dette er den beste måten å fungere på (North, 2005). Det er derimot åpenbart ulike syn som preger saksforholdet rundt surrogati, hvor ulike overbevisninger gjerne skaper problemstillinger fordi begge institusjonene, altså lovverket og Surrogatforeningen, har sine ulike regler som de må følge. Myndighetene ønsker å holde på det restriktive lovverket og legger vekt på at det biologiske båndet mellom mor og barn hvor mor i tillegg blir og regnes som juridisk mor ved at hun føder et barn, og argumenterer for dette gjennom ulike representanter, mens Surrogatforeningen står i motsatt ende, og argumenterer for retten til å behandle ufrivillig barnløshet ved å bruke moderne teknologi. Foreningen mener også at det ikke nødvendigvis må medføre skade av noe slag for surrogatmoren, og at det derfor bør bli tillatt i Norge.

Kunnskapen innenfor bioteknologi har økt drastisk de siste 50 årene, noe som har skapt et litt endret grunnlag for handling når det gjelder å ta stilling til surrogati. Ifølge North (2005) er det den politisk-økonomiske strukturen som bestemmer hvem som får sitt å si og hvordan disse menneskene eller organisasjonene handler for å forme politikken. Ut ifra dette må man se på

hvordan strukturen i det norske politiske systemet er bygd opp for å få et innblikk i hvordan oppfattet realitet kan takles i et system. De som sitter med makten i samfunnet bygger sine strategier på hva de ønsker å fremme, men er samtidig nødt til å forholde seg til formelle og uformelle regler. Reglene i lovverket er bygd opp av en rasjonalitet som gjerne sammenfaller med intensjonalitet (North, 2005). For eksempel har de individene som er medlemmer av Bioteknologinemnda en oppfatning av hvordan man kan og bør behandle bioteknologiske problemstillinger basert på deres ekspertkunnskap. Det Stortinget velger å gå gjennom med, tillate og forby, vil ende opp i et regelverk som ulike institusjoner som utfører assistert befruktning må forholde seg til. Derimot ser vi at interessegrupper som Surrogatforeningen forsøker å påvirke nettopp dette regelverket ved å argumentere for individers rettigheter til å bruke teknologien til å oppfylle etterlengtede ønsker om barn.

Bioteknologinemndas posisjon som rådgivende organ vil i denne sammenhengen ha et ansvar for å gi informasjon om bioteknologi til Stortinget hvor Stortinget skal utforme lovene, og nemda vil derfor bygge sine råd på hvilken informasjon som er tilgjengelig innen feltet om bioteknologi. De må også holde seg oppdatert i forhold til hvilken kunnskap som eksisterer i et globalt perspektiv, og gi råd ut ifra deres tverrfaglige kunskapsperspektiv. Bioteknologinemnda består av medlemmer med ulik faglig bakgrunn, hvor det blant annet er professorer innen miljø- og biovitenskap, helse- og medisinsk personell, forsker innen menneskerettigheter og medlemmer fra diverse interesseorganisasjoner (Bioteknologinemnda, 2010).

3.4 Valg som mulighet og risiko

Ulrich Beck (1992) presenterer en teori som fokuserer på at vi lever i et samfunn med en ny modernitet. Dette går ut på at samfunnet har elementer fra både det industrielle samfunnet og et risikosamfunn som enda ikke har trådt i kraft. Han ser utviklingen gjennom moderniseringen av samfunnet som skjer innen både det industrielle og det vitenskapelige feltet, som mulige risikoer med konsekvenser som vi må ta stilling til. Muligheten for å utføre eggdonasjon er et eksempel på at den teknologiske utviklingen presenterer nye problemstillinger som vi må gjøre oss opp en mening om. Denne bioteknologiske muligheten ruller også ballen videre ved at surrogati kommer som en forlengelse av diskusjonen om eggdonasjon. Moderniseringsprosessen kan bli hanket med gjennom en radikaliseringsprosess som eksisterer i denne utviklingen. Som et resultat av moderniseringen av samfunnet skjer det en individualisering i forhold til de strukturelle begrensningene sett i form av klasseskillene. Individualiseringsprosessen påvirker

også aktørene i form av individer, og gjør at de blir mer frigjort fra disse strukturene.

Beck (1992) legger vekt på at det må skje en slags kritikk av denne moderniseringsprosessen av samfunnet som går på at samfunnet må bli refleksivt for å kunne utvikle seg gjennom denne prosessen. På denne måten kan man se det som at individer bør stille seg kritisk til at bioteknologien utvikles, og innse at vitenskapens utvikling fører med seg nye problemstillinger. Det kan derfor tolkes slik at selv om eggdonasjon og surrogati lar seg praktisk utføre, gjør det ikke nødvendigvis slik at det derfor også er berettiget at kvinner skal kunne bære frem andres barn, enten det er snakk om en økonomisk gevinst hos surrogatmoren eller ikke. Refleksiviteten gjenspeiler samfunnets evne til å tenke kritisk gjennom de utviklingene som skjer i ulike strukturer. Når det gjelder Norges lovverk, er eggdonasjon og surrogati forbudt, noe som viser at flertallet i Stortinget er imot surrogati, og at de ser det som en uetisk praksis. Derimot forsøker Surrogatforeningen og enkelte individer å endre lovverket fordi de har andre holdninger enn hva lovverket representerer. Beck ser det slik at individualiseringsprosessen har påvirket de mer private sfærene slik at individer blir nødt til å handle refleksivt i større grad (Beck, 1992). Både teknologiens og familiestrukturens utvikling gjør slik at individer må handle ut ifra flere valgalternativer enn hva som tidligere var mulig. Man kan derfor ut ifra denne synsvinkelen se det slik at mennesker i dag har mulighet til å velge og bruke surrogatmødre, også i Norge, selv om det juridisk sett ikke er tillatt, noe som fører til at individer må ta valg ut ifra flere alternativer enn tidligere. Beck definerer *risikoer* som «*sannsynlighetene for fysisk skade på grunn av gitte tekniske eller andre prosesser*» (Beck, 1992:4). Gjennom dette har de respektive ekspertsystemene et ansvar ut ifra at de opererer ut ifra visse agendaer. Ekspertsystemene vil derfor styre hvilke risikoer man må handle refleksivt ut ifra. Man går gjerne ut ifra en antakelse om en realisme av vitenskapen siden det krever en god del forskning og blir gjort av fagpersoner. Og individer stiller kanskje ikke så lett spørsmålstegn ved kunnskap som gjerne er «bevist». Det kreves derfor at man oppnår en refleksivitet for å unngå å bli lurt av ulike aktører. Det er også slik at det lett kan oppstå feilantakelser av risikoene ved de teknologiske nyvinningene. Dersom det ikke eksisterer noen åpenbar konflikt om et tema, så er det heller ikke noen problemer. Dette kan ofte være en stor feilantakelse. Som oftest uttrykkes ikke alle personlige meninger offentlig, og det kan derfor gi et feil inntrykk av hva «mannen i gata» mener om surrogati.

Sosiologen Barbara Katz Rothman (1988) har i stor grad fokusert på reproduksjon i sine studier, og sett det i sammenheng med teknologiens utvikling. Hun legger vekt på at individer blir i større grad i dag enn for eksempel for 30 år siden stilt overfor valg som iblant kan være umulige

å ta. Teknologien presenteres som mulighetenes verden med sine nyvinninger, og alt det positive det fører med seg gjennom både å kunne avsløre og kurere sykdommer og andre egenskaper. Denne verdenen er derfor kanskje et positivt element for de fleste når det gjelder det å få barn, nettopp fordi man føler at man har mer kontroll over svangerskapet, og på denne måten føler en slags trygghet. Rothman (1988) poengterer likevel at dette kanskje ikke er den fullstendige og åpenbare funksjonen som teknologien fører med seg, nettopp fordi den i tillegg fører med seg spørsmål som ikke har vært mulig å stille før. Man har fått nye problemstillinger som man må ta stilling til, som man gjerne ikke er klar over kan være med på å skape dilemmaer i en valgprosess. Teknologien har gjort det mulig å kunne velge assistert befruktning og surrogati som en mulig løsning på infertilitet, og er derfor i og for seg et positivt element for de som ikke kan få barn på naturlig måte. Man må i dag derfor også ta stilling til forhold man kanskje heller ikke ønsker å ta stilling til. For eksempel vet man at surrogati ikke er tillatt i Norge, men mange vet også at det for mange er mulig å reise utenlands og skaffe en surrogatmor. På denne måten har teknologien en grense som ofte kan overgå lovverket, og spesielt i denne sammenhengen. På grunn av globalisering av medisinsk turisme kan det derfor synes som at reproduksjon ikke er en like privat foreteelse som det var før, men at man kan søke muligheter andre steder dersom man ikke lykkes på naturlig måte. Ser man det på denne måten, har vi flere muligheter i dag i forhold til det å få barn til tross for at alle muligheter ikke støttes opp under av lovverket. Dette blir derfor et valg som barnløse eller homofile kanskje ufrivillig må ta stilling til nettopp fordi det eksisterer som et valg. Det er vanskelig å lukke øynene for noe som eksisterer der ute, men likevel kanskje ikke er helt godtatt i alle samfunn.

Rothman (1988) poengterer at vi indirekte ser på barn som produkter. Barn koster mye mer i dag enn hva som var tilfelle for noen tiår tilbake. Hun legger også til at barn er en luksusvare - fint for de som har råd til dem. I tillegg har vi også mulighet for å kjøpe barn på ulike måter blant annet gjennom adopsjon, assistert befruktning eller surrogatmødre. Vi kan også i ulik grad velge egenskaper ved barna, avhengig av i hvilket land man befinner seg i.

3.5 Surrogati og utnyttning i fattige samfunn

For å kunne se på surrogati som praksis og diskutere dets etiske dilemma vil det være nyttig å se på hvorvidt det kan tolkes som utnyttning eller ikke. Flere fattige kvinner i for eksempel India velger å stille kroppen sin til disposisjon dersom de tillates det av surrogatbyråene der i forhold til fysiske og psykiske forhold, noe som kan sees som positivt for de mennesker som nettopp søker kvinner som kan bære frem deres barn. Men likevel kan man spørre seg om det foregår en

slags utnyttning av disse kvinnene ved at de kanskje ikke har annet valg enn å stille kroppen sin til disposisjon for å tjene penger for seg selv og familien sin.

Alan Wertheimer (1992) er filosof og opptatt av hvordan kommersiell surrogati utspiller seg, og hvordan dette påvirker de ulike partene i forhold til hvorvidt det kan sies å eksistere utnyttning av den ene parten. Han mener at dersom det skjer en slags utnyttning gjennom praksisen av surrogati så avhenger det av at den ene parten blir skadelidende. Wertheimer (1992) er derimot av den oppfatning av at det kan eksistere et gjensidig utnyttelsesforhold gjennom dette saksforholdet, og at dette også avhenger av hvorvidt dette skjer på frivillig basis. Wertheimer presenterer tre utnyttelsesforhold, hvor disse er *skadelig utnyttning*, *gjensidig utnyttning* og *moralistisk utnyttning*. I *skadelig utnyttning* vinner de søkende foreldrene på transaksjonen mens surrogatmoren blir skadelidende. I *gjensidig utnyttning* vinner begge parter på transaksjonen, men de søkende foreldrene vinner mer på det enn hva surrogatmoren gjør. I den siste formen for utnyttning, *moralistisk utnyttning* mener Wertheimer at surrogati kan bli sett på som utnyttning av surrogatmoren fordi nettopp denne typen transaksjon kan bli sett på som fundamentalt umoralsk, fordi, som noen mener, surrogati kan skape en tingliggjøring av kvinnekroppen, barn og reproduksjon (ibid.). I tillegg legger han vekt på at det er viktig å ikke se svart-hvitt på surrogati, men at det er viktig å ta alle forhold i betraktning. Han poengterer at surrogati *kan* føre til skadelige utfall for en av partene, da gjerne surrogatmoren, men at man må ta hensyn til det forventede utfallet når man skal ta stilling til denne praksisen. Man må se om de positive elementene ved surrogati overskygger de negative elementene. Ut ifra Wertheimers teori kan man derfor tolke et saksforhold mellom surrogatmor og søkende foreldre ut ifra hva samfunnet definerer som positive og negative trekk, og derfor hva som er moralsk og etisk riktig å gjøre. Man må derfor se enkelthendelser ut ifra den generelle verdien av surrogati, for uansett hvilket saksforhold det dreier seg om vil det som oftest være positive og negative elementer knyttet til det.

4.0 Metode

Formålet med denne studien er å se nærmere på hvorvidt ulike aktører belyser surrogati hovedsaklig som hjelp, eller om det kommersielle aspektet overskygger. I den forbindelse finner jeg innholdsanalyse som et nyttig verktøy for å komme nærmere til kjernen av dette. Prior (2004) legger vekt på at det skriftlige er en viktig del av det moderne liv, og at det eksisterer i et interaksjonsforhold mellom to parter. Nettopp derfor er innholdsanalyse interessant for min studie fordi jeg har fått sett på nettopp dette forholdet mellom to aktører, lovverket og Surrogatforeningen og enkeltindivider som representerer to ulike syn ved å fokusere på budskapet som formidles.

Å bruke dokumenter som kilder er nyttig i forhold til å skulle kunne analysere i den formening om å få frem relevant informasjon om de fenomenene man ønsker å studere (Grønmo, 2004). I denne delen vil jeg derfor presentere hvordan jeg gikk frem for å finne kildene som vil danne grunnlaget for senere analyse. Jeg vil også ta opp hvilke hensyn som må taes i forbindelse med min posisjon som forsker i forhold til kildene jeg velger å bruke, i tillegg til at jeg vil se nærmere på kildekritikk av selve dokumentene. Avslutningsvis vil jeg se nærmere på hvordan denne studiens kvalitet kan bli sett i forhold til oppgavens problemstilling.

4.1 Utvikling av data

I denne delen vil jeg gi en presentasjon av hvordan jeg gikk frem for å finne relevante dokumenter for min studie. Ut ifra min problemstilling var det naturlig at dette ville bli en kvalitativ studie da dette er et tema som er relativt nytt og vanskelig å dokumentere kvantitativt på grunn av dets snev av tabu, og hvor feltet derfor ville være mest nyttig gjennom dokumenter i en eller annen variant. Ifølge Prior (2004) er dokumenter situerte produkter og kan derfor ta mange former. I mitt tilfelle blir dette produkter fra en debatt som har utspunnet seg i forhold til temaet surrogati, og som derfor inngår i en større samfunnssituasjon. Spørsmålet var da hvilke typer dokumenter som ville gi best grunnlag for analyse. Jeg valgte å fokusere mest på avisartikler fordi det var størst sannsynlighet for å få uttalelser om surrogati fra ulike individer gjennom disse. I tillegg til utvalget fra avisene, som jeg skal komme nærmere tilbake til etterhvert, har jeg benyttet skriftlige kilder fra representanter fra Bioteknologinemnda, og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, hjemmesiden til Surrogatforeningen og feministgruppen Ottar i tillegg til enkeltstående individer gjennom avisdebatter, intervjuer og innlegg.

Til sammen ga dette meg et innblikk i hvordan surrogati som praksis fremstilles av Bioteknologinemnda, Surrogatforeningen, debattanter samt andre individer som jeg vil komme nærmere tilbake til, og hvem som fokuserer på om det er hjelp eller kommersielt. Innholdsanalyse ble også valgt som metode på grunn av at det var den typen materiale som jeg følte best ville kunne svare på problemstillingen min siden surrogati som praksis har vært og er et omdiskutert fenomen. Derfor mente jeg at jeg ville få såpass mange synspunkter frem gjennom innholdsanalyse at dette kunne være en nyttig tilnærming.

4.1.1 Innsamlingen av datamaterialet

Siden jeg valgte å bruke dokumenter som allerede eksisterte, har jeg valgt å bruke det Halvorsen (2003) kaller sekundærdata, altså data som er laget av andre, fremfor å skape primærdata. Med utgangspunkt i mitt tema hvor det fokuseres på hvordan surrogati fremstilles av ulike individer gjennom normative utsagn i tekster, fant jeg det riktig å utføre en systematisk utvelgelse etter klare utvalgsriterier. Dette skal jeg komme nærmere tilbake til i avsnittet hvor jeg presenterer fremgangsmåte gjennom tema som tar for seg ulike aktørers syn på surrogati. Holme og Solvang (2003) mener samtidig at det i tillegg er tilfeldig hvilken informasjon som er tilgjengelig ut ifra hvilke ressurser man har, og man må derfor bruke det materialet som best kan svare på problemstillingen man har utformet. Holme og Solvang (2003) legger også vekt på at man i forhold til utvelgelsesprosessen lett kan få et systematisk skjevt materiale ut ifra hvor lett det er å få tak i informasjon fra ulike aktører, noe som jeg derfor blir nødt til å være klar over når jeg kommer til analysearbeidet. Årsaken til at dokumentanalyse ble valgt som metode, er at surrogati er et tema som har vært mye i media i løpet av 2010, som er det året jeg har valgt å ta for meg. Det har derfor blitt mulig å se på hvordan surrogati fremstilles av ulike aktører, som for eksempel fra politikeres synsvinkel, og de som er brukere av surrogatmødre. Blant annet vil det være interessant å se på om disse to typene aktører vil fokusere systematisk ulikt på surrogati i forhold til om surrogati sees hovedsaklig på som hjelp, eller om det å bære frem barn for andre er hovedsaklig en kommersiell handling. Prosessdata er en form for sekundærdata og er ubearbeidet materiale som er i et dynamisk forhold mellom sender og mottaker (Halvorsen, 2003). Det er også data som oppstår i sammenheng med hvilke saksforhold som oppstår i samfunnet, hvor holdninger til surrogati har blitt presentert gjennom avisartikler, debatter og intervju fordi dette har vært et tema som har vekket interesse blant enkeltpersoner. Dersom man behandler

prosessdata, skiller man gjerne mellom personlige kilder, institusjonelle kilder og offentlige kilder. I mitt tilfelle har jeg valgt å bruke både institusjonelle og offentlige kilder fordi jeg ønsker å se på hvordan lovverket i form av Bioteknologiloven og Barnelova forsøker å legge føringer for hvordan mennesker skal forholde seg til surrogati-problemstillingen. Avisartikler kan sees som en form for prosessdata fordi senderne som for eksempel er politikere, debattanter og kunnskapsarbeidere, forsøker å formidle et budskap til mottakerne, som er den som måtte ønske å lese en gitt avis, og som gjerne responderer i en eller annen form på dette budskapet. Ofte kan budskapet være rettet mot enkelte målgrupper, hvor i mitt tilfelle man kan anta at mennesker som uttaler seg om surrogati ønsker å få frem deres argumenter i forhold til deres ståsted. For eksempel vil gjerne individer som ønsker å muliggjøre surrogati i Norge, ha en annen vinkling enn individer som ønsker å forhindre surrogati, hvor begge grupper ønsker å fremme sitt syn. Kanskje vil enkelte også ha delte meninger om bruk av surrogatmødre, noe som ikke er utenkelig siden dette er et tema som gjerne vekker mange følelser og problemstillinger. Det at individer skriver ulike innlegg og argumenterer for deres synspunkter, gjør ofte slik at temaet engasjerer andre og skaper debatter.

4.1.2 Utsilingsprosessen

Jeg ønsket å skape bredde på informasjonen for på best mulig måte å kunne svare på problemstillingen, og se på hvilke aktører som legger vekt på hvilke aspekter av surrogati. En alternativ innsamlingsmetode kunne for eksempel vært å intervju mennesker som har benyttet surrogatmor, for vi vet det er enkelte der ute som har gjort det. Jeg kunne også ha valgt å snakke med politikere, leger, mennesker og ekspertpersonell på dette området. Men på grunn av de økonomiske og tidsmessige begrensningene på en masteroppgave tror jeg dette er den metoden som har gjort at jeg har kunnet gått grundigst til verks. I tillegg frykter jeg det ville vært vanskelig å få tak i mennesker som har oppsøkt surrogatmødre i utlandet, eller spesielt her til lands for den del, siden det er en forbudt praksis i Norge noe som gjerne medfører et tabu for dem det gjelder. Det er derimot ikke forventet at det eksisterer en enstemmig oppfatning av praksisen rundt surrogatmødre i og med at det berører mennesker på ulike måter, i tillegg til at det er snakk om spørsmål rundt verdier og etikk i et mangfoldig samfunn.

Sett ut ifra at tidsperspektivet man velger å gjøre datainnsamlingen innenfor, vil være av betydning for hvordan man skal analysere materialet, så valgte jeg å ta for meg året 2010 med dets relaterte tekster i form av aviser, hjemmeside for Surrogatiforeningen samt

Bioteknologiloven og Barnelova. Denne tidsperioden ble valgt fordi man vanskeligere kan trekke noen genererbare konklusjoner dersom man velger å ta for seg for eksempel en måned, men at det heller ikke bør strekke seg over flere år da dette kanskje vil bli mer upresist i forhold til at rammene rundt muligheten for surrogati da kanskje har endret seg. Jeg mener derfor at ved å velge tekster datert innen en år vil det kunne gi et innblikk i hvordan holdningene presenteres av de ulike aktørene. Siden jeg har valgt å bruke avisartikler, lovverk og hjemmesider, kan man gå ut ifra at kravet om autensitet blir godt dekket (Grønmo, 2004), ettersom disse er offentlige dokumenter og som det derfor er veldig lite sannsynlig at noen har forfalsket. Avisartikler er datert med navngitte skribenter, noe som øker deres legitimitet, og hvor lovverket representerer en høyst offentlig instans som har interesse av å styre samfunnspraksiser gjennom regler.

Siden mitt fokus er på hvordan surrogati blir sett på av blant annet myndighetene, Surrogatforeningen og debattanter i Norge, vil det være nyttig for meg å oppsøke kilder som nettopp fremstiller dette. Jeg valgte derfor aviser som representerer litt forskjellige politiske standpunkter for å kunne skape mest mulig bredde i det som skal brukes som datamateriale. For å få tilgang på mest mulig relevante avisartikler, benyttet jeg søkeprogrammet A-tekst hvor man kan søke gjennom alle avisene da de er tilgjengeliggjort elektronisk, og hvor det også eksisterer en søkefunksjon hvor man kan skrive inn søkeord. På denne måten fikk jeg gått gjennom avisene og funnet frem til artikler som omhandlet surrogati.

Gjennom søkeprosessen i A-tekst fant jeg mange artikler som gikk på surrogati. Da jeg brukte søkeordet *surrogati* dukket det opp 179 artikler, noe som viser at det har vært en del fokus på nettopp dette feltet i løpet av 2010. Videre gikk jeg gjennom disse artiklene og fikk et overblikk over hvilke vinklinger disse artiklene hadde på surrogati. Jeg var interessert i det normative aspektet i forhold til praksisen med surrogati, og da særlig de forhold som omhandler pengetransaksjoner i tillegg til at upersonlige forhold, teknologi og globalisering utgjør viktige roller. I denne prosessen fant jeg at det var flere artikler som gikk på mer faktaorientert tilnærming på surrogati. De beskrev gjerne praktiske aspekter rundt surrogati. Dette var informativt i seg selv, men siden det var individers holdninger til globalisering- og penges aspektet rundt surrogati jeg var interessert i, var jeg nødt til å utelukke de som ikke inneholdt dette, og som ikke ville svare direkte på problemstillingen min. Andre artikler som jeg også valgte å luke bort, var diskusjoner som gikk på ulike syn på foreldreskap ved bruk av surrogatmødre, fordi jeg følte at også dette var utenfor mitt område. Et globaliseringsperspektiv ble da valgt ganske bevisst som utvalgs-kriterium, i tillegg til at jeg valgte å fokusere mest på

India, men også nevne USA for å kunne studere dette nærmere. Jeg oppdaget fort at det var en del artikler som tok for seg både individer som reiste til India for å benytte seg av surrogatmor der, og litt faktabaserte opplysninger rundt dette. Da jeg hadde gått gjennom søkeprosessen og luket bort de artiklene som ikke var relevante, stod jeg igjen med et datamateriale på totalt 30 avisartikler.

4.1.3 Kategorisering

Videre ville det være nyttig å utføre en kategorisering av utvalget for på best mulig måte å kunne gjennomføre en analyse av materialet gjennom å se på innholdet i utvalgte kilder som er relatert til ulike idepolitiske kategorier (Grønmo, 2004). I utvalget mitt var det 30 artikler som jeg deretter gikk gjennom for å kategorisere, og for å se hvilke individer som la vekt på surrogati som enten hjelp eller kommersielt. Jeg startet derfor med å dele artiklene inn i grupper ut ifra disse to hovedvinklingene; *Hjelp* og *Kommersiell*, noe jeg håper kan bidra til å svare på hovedproblemstillingen min. I kategorien *Hjelp* endte jeg opp med en samling på 12 artikler, mens kategorien *Kommersiell* besto av 17 artikler. Da jeg hadde delt opp i disse kategoriene, så jeg ganske raskt at det også innen hver av disse kategoriene befant seg ulike vinklinger, og hvor kildene la vekt på litt ulike elementer. Jeg valgte derfor å dele opp hovedkategoriene *Hjelp* og *Kommersiell* i underkategorier ut ifra hvilke tekstelementer som var mest typiske. I artiklene som var i kategorien *Hjelp*, fant jeg at flere la vekt på barns beste i en slik prosess, og at det ikke lå til rette for barnas beste i lovverket slik det er utformet i skrivende stund. Derfor valgte jeg å kalle denne kategorien *Barns beste*. Denne kategorien besto av 3 artikler. I tillegg var det individer som var for surrogati, som så det som et naturlig ønske å få barn, og at man burde se på muligheter istedenfor begrensninger i forhold til surrogati. Denne kategorien ble derfor kalt *Behov for barn*, og bestod av 9 artikler. I begge disse underkategoriene var flere av individene selv barnløse, eller hadde måttet gå til det skrittet å benytte seg av surrogatmødre i utlandet.

I kategorien *kommersiell* valgte jeg også å lage underkategorier ut ifra vinklingene jeg fant. Den første underkategorien var også her *Barns beste*, fordi det også var her representanter som la vekt på barnas beste som argument for at dette var en kommersiell praksis. I denne kategorien var det 5 artikler. Den andre underkategorien besto av 12 artikler, og som jeg valgte å kalle *Utnytting av kvinner*. Her la kildene vekt på at surrogati var i praksis utnytting av kvinner, og da gjerne fattige kvinner som kanskje ikke hadde andre muligheter enn å stille kroppen sin til disposisjon for å bære frem barn for andre. Ikke alle brukte ordet *utnytting* direkte, men budskapet slik jeg tolket det, gjorde at jeg valgte å kategorisere disse artiklene slik. Innholdet i dokumentene ble deretter

vurdert og fortolket i forhold til problemstillingen, gjennom å sette kategoriene opp imot hverandre.

Dokumentene jeg endte opp med som utvalg, bestod av ulike typer artikler. Det var både intervjuer og kronikker, i tillegg til at flere av artiklene også var en del av noen debatter. For eksempel utspant det seg en debatt i Klassekampen mellom en kvinnelig lege som hadde nølt seg frem til et ja til surrogati, og en representant fra kvinnegruppa Ottar, hvor den kvinnelige legens egen livshistorie var med på å påvirke hennes perspektiv på ufrivillige barnløses situasjon i Norge.

4.1.4 Kontekstforståelse

Holme og Solvang (2003) legger vekt på at innholdet i kilden lever i et dynamisk forhold til den tidshistoriske situasjonen som kilden eksisterer i. Kilden utgjør en delforståelse som skaper en bedre forståelse av helheten den tidshistoriske situasjonen utgjør, mens helheten også er nødvendig for å forstå innholdet i kilden bedre. Slik kan vi se det som at surrogati er et element som kommer til uttrykk på grunn av at fenomenet eksisterer i den tiden vi er i, samtidig som at surrogati er med på å beskrive nettopp den tidsperioden vi er inne i (ibid.). Derfor valgte jeg å bruke skriftlige dokumenter i form av avisartikler fordi de kan sies på en god måte å representere hvordan surrogati fremstilles av forskjellige aktører, og hvor de også kan vise til en helhet av hvordan surrogati blir sett på i Norge. Fordelen med å bruke avisartikler er at de er daterte, og da kan man også lettere plassere innholdet i en større sammenheng. Når man vet hvilken avis det er snakk om kan man tolke innholdet og få en mer reliabel generering av materialet.

Det at jeg valgte å benytte meg av dokumenter fra året 2010, gjør at jeg får et materiale som er ganske nært i tid i et fortidsrettet perspektiv. Dette gjør at materialet blir mer aktuelt i forhold til hvordan forholdene rundt surrogati er i dag, men at man likevel har fått dokumentene litt på avstand i et tidsperspektiv. Siden det er snakk om såpass nært i tid, kan det imidlertid være vanskeligere å forholde seg kritisk til materialet, enn om det hadde vært snakk om for eksempel ti år siden.

Det vil i mitt tilfelle være viktig å se etter er hvem som uttaler seg på hvilken måte om surrogati, noe som vil ha betydning for hvordan innholdet skal tolkes. En person vil i alle tilfeller ha et formål med det han eller hun sier, og ikke minst hvem som er mottakeren er av viktighet, noe

som vil legge grunnlaget for formålet med uttalelsen. Derfor valgte jeg å dele opp dokumentene i hovedkategorier ut ifra hvem som mente at surrogati var hovedsaklig hjelp, og hvem som mente at det var hovedsaklig kommersielt.

Det budskapet kilden prøver å formidle, er både av kognitiv og normativ art. Det normative aspektet i et budskap er det som vurderer saksforholdet, mens det kognitive elementet er det som berettes av en aktør (Holme og Solvang, 2003). Begge elementer er tilstede i en tekst, men det ene elementet kan også dominere en tekst. Kognitive kilder vil best måle hvordan lover etc fungerer i praksis, mens normative kilder viser intensjoner og holdninger.

4.2 Etske hensyn

I forbindelse med en vitenskapelig studie er det viktig å ta hensyn til etiske problemstillinger som kan oppstå gjennom forskningsprosessen (Thagaard, 2003). Det at jeg i denne studien ikke har noe tett forhold til en informant gjennom verken intervju eller observasjon, utelater blant annet steget med informert og fritt samtykke for deltakelse. Men likevel er det viktig å få en så autentisk som mulig representasjon av kildene i artiklene jeg bruker. Det er viktig at man ikke glemmer at man benytter seg av utsagn fra individer selv om man ikke har direkte kontakt med de. Spesielt viktig er det siden dette er et tema som kan regnes som litt tabubelagt, og hvor poengene som de forsøker å formidle gjennom artiklene, lett kan miste verdien i en analyseprosess (Thagaard, 2003). Siden individene man skal representere holdningene til i denne studien, ikke har noen mulighet for å kontrollere at deres interesser er ivaretatt, er det derfor ekstra viktig at man er bevisst på å formidle budskapet på en så autentisk og respektabel måte som mulig. Dette vil også øke elementet av bekreftbarhet av studien siden det er viktig at konklusjonene man gjør seg som forsker har en så bra kvalitet som mulig som et resultat av en upartisk analyseprosess.

4.3 Grunnlag for tolkning

I en kvalitativ forskning er det viktig å synliggjøre forskningens løp siden man ikke kan trekke samme målbare konklusjoner som i kvantitativ forskning. I den forbindelse er det viktig å ivareta legitimiteten til studien ved å ta hensyn til troverdigheten, bekreftbarheten og overførbarheten til tolkningen av studien (Thagaard, 2003).

Det ideelle hadde vært å ha tilgang til all tilgjengelig og relevant informasjon, slik at man skaper et mer eller mindre perfekt grunnlag for tolkning, men dette lot seg vanskelig gjøre på grunn av at jeg hadde for begrensede tids- og ressursrammer. Men jeg har likevel fått såpass nyttig informasjon gjennom dokumentene at jeg kan angi tendenser ut ifra ulike aktører. I tillegg til at jeg som forsker har gitte rammer i form av tid og tilgjengelighet på informasjon som kan være med å begrense muligheten for generering av studien, så foreligger det i tillegg gjerne personlige forhold hos aktørene som står frem i dokumentene, som man må ta hensyn til når det gjelder analysearbeidet. Man må også ta hensyn til at disse aktørene ønsker å fremme en sak, enten det er for sin egen del eller på vegne av andre.

Ifølge Lindsay Prior (2004) er det viktig å være klar over at dokumenter kan bli tolket på forskjellige måter ut ifra hvem som analyserer. Det vil si at reglene for eggdonasjon og surrogati kan bli tolket på forskjellige måter ut ifra hvem som leser dem, og dette vil gjerne komme frem i dokumentene. Hvilke intensjoner forfatteren av en avisartikkel eller nettside har for å lage en tekst, vil derfor være med på å farge leserens tolkning av dette. Det samme gjelder når man skal analysere sekundærdata, hvor også individuelle forskjeller vil være med på å farge tolkningen av informasjonen som blir gitt gjennom teksten. Man må derfor se på formålet med teksten i tillegg til hvem som har skrevet den. Jeg valgte derfor å utvikle begreper gjennom kategoriseringen med sikte på å komme nærmere en teoretisk generalisering, selv om det er vanskelig å generalisere når det er snakk om et såpass lite utvalg dokumenter.

I forhold til at jeg har valgt å benytte meg av blant annet avisartikler som dokumenter, og at jeg her har holdninger til ulike kilder som fokus, føler jeg derfor at validiteten av materialet er godkjent. Dette er fordi gjennom intervjuene, innleggene og debattene har kildene fått uttrykt på en eller annen måte sitt budskap, noe som er ganske avgjørende for at man kan gå videre med materialet til tolkningsarbeidet. Kravet om troverdighet i forhold til kilden er også avgjørende for at jeg skulle kunne bruke dokumentene som grunnlag for tolkning (Grønmo, 2004). Dette går ut på at artiklene, lovverket, representant fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og hjemmesiden til Surrogatiforeningen presenterer en tillitsverdig fremstilling av deres synspunkter, og at deres informasjon er riktig. Siden jeg i denne studien fokuserer på holdninger til surrogati som hjelp versus kommersielt, må jeg gå ut ifra at aktørene har en personlig mening som kanskje er farget av ulike forhold, enten det er personlige forhold eller at de har tilhørighet til en institusjon eller liknende som de forsøker å representere. Siden noen av artiklene er en del

av debatter, er kanskje sannsynligheten for at feilaktig informasjon skal bli korrigert, ganske stor, siden det sannsynligvis er relativt mange som leser aviser og kanskje også er interessert i dette temaet. Det at en del engasjerer seg i forhold til surrogati, kan man kanskje slå fast i og med at det var relativt mange treff ut ifra mitt søk på surrogati. Sannsynligvis vil kildene som er engasjert i både debatter og intervjuer, forsøke å få frem på best mulig måte deres holdninger. Det forekommer i tillegg faktabaserte opplysninger, men dette er gjerne en vinkling som vanskelig kan slå totalt feil siden det er snakk om medisinske eller økonomiske forhold rundt surrogati. Lovverket som jeg også bruker som dokument, er en helt annen type kilde som man ikke kan bedømme troverdigheten til på samme måte. Myndighetene har utformet et lovverk over tid, noe som gjerne har oppnådd legitimitet i større eller mindre grad. Spørsmålet her er kanskje heller i hvor stor grad mennesker følger lovverket, enn om lovverket er troverdig i seg selv. Hvor alvorlige sanksjonene er som utøves ved eventuelle lovbrudd, vil også stille spørsmålsteget ved selve lovverket.

5.0 Analyse av datamaterialet

Hensikten med å se på dokumenter som presenterer aktører og deres holdninger til surrogati var å få en litt mer nyansert oversikt over dette feltet og forsøke å finne svar på problemstillingen jeg hadde valgt, som var «*På hvilke måter ser ulike aktører på surrogati som hjelp til søkende foreldre, eller som en kommersiell handling?*». Jeg så det som sannsynlig at jeg ville finne forskjeller, at noen ville være for og noen ville være mot surrogati. Kanskje ville noen også se på surrogati som både hjelp og kommersielt nettopp fordi det er snakk om et ganske personlig og følelsesladet tema som har blitt satt i et transaksjonsforhold. Men det som kanskje vil være avgjørende, er hva individene tenker så fort det er penger involvert, og som gjør det til et kommersielt fenomen, om de da ser på det som hjelp eller om det da i all hovedsak sees som en kommersiell og negativ handling.

I den første delen vil jeg ta for meg aktørene som presenteres i artiklene, se på hvem som mener at surrogati er hjelp, og hvem som mener det er en kommersiell handling. Ut ifra dette vil jeg forsøke å se om det eksisterer et mønster mellom hvem som mener hva. Globalisering rundt reproduksjon er et faktum, noe som gjør at jeg i den andre delen vil jeg se nærmere på tematikken som går på hvorvidt vestlige familier utnytter fattige kvinners økonomiske problemer. Jeg vil også se nærmere på hvorvidt Bioteknologiloven kan endres, og sette det opp mot Surrogatforeningens syn på surrogati.

De hovedfunnene jeg gjør meg i dette analysekapitlet, vil jeg ta med videre i det på følgende kapitlet med drøfting, hvor jeg da i større grad skal se på funnene i forhold til teoretiske perspektiver.

5.1 Ulike aktørers syn på surrogati

Idet jeg begynte å gå gjennom datamaterialet, oppdaget jeg ganske raskt at det var en skjevfordeling med hensyn til hvorvidt dokumentene havnet i kategorien *Hjelp* eller *Kommersiell*. I denne delen skal jeg fokusere på hvordan ulike aktører ser på hvorvidt surrogati er hovedsaklig hjelp, eller om det argumenteres for at det er kommersielt, og også hvem disse aktørene er. Jeg vil derfor se på om det eksisterer et mønster mellom hvem som sier hva, eller om

det er mer tilfeldig hvilke aktører som legger vekt på hva.

5.1.1 Surrogati som hjelp

Barns beste

De som legger vekt på at surrogati er en hjelp for de som av en eller annen årsak ikke har mulighet til å få barn på naturlig måte, kan man dele inn i to ulike grupper: *Barns beste* og *Behov for barn*. Den første gruppen som skiller seg ut, er de som er kategorisert som *Barns beste*. Til sammen består *Hjelp*- kategorien av 12 artikler, hvor det blant annet er individer med medisinsk bakgrunn, jusbakgrunn, en filolog og individer som selv har benyttet surrogatmor.

I kategorien *Barns beste* presenteres de som legger vekt på det jeg tolker av deres utsagn som fokus på at barnas beste ikke blir ivaretatt av myndighetene slik situasjonen er nå når det gjelder praksisen rundt surrogatmødre. Individene i denne underkategorien har av en eller annen grunn ikke fått muligheten til å få barn på naturlig måte. Siden denne underkategorien ikke består av mer enn 3 artikler, så er det heller ikke særlig bredde i hvem som uttaler seg. Det er tre menn som representeres i disse artiklene, hvor to av artiklene er intervjuer. Den tredje artikkelen er et leserinnlegg hvor den ene aktøren forsøker å få frem en normativ vinkling på surrogatpraksisen. Gjennom bearbeidingen av materialet kom det frem et skille mellom individers tanker før de hadde fått barnet via surrogatmor, og hvilke forhold som utspant seg etter at barnet var kommet til verden. Individene valgte av ulike årsaker å benytte seg av surrogatmødre i utlandet, og inngikk som oftest kontraktsforhold med kvinner i India, hvor de da fikk penger for å bære frem barn for de norske individene som jeg skal komme nærmere tilbake til i denne delen. Det at mange valgte å benytte seg av surrogatmødre utenlands, viste seg i ettertid for en del at dette ikke ble en enkel prosess, og at individene i dette underkapittelet opplevde at barnas beste ikke ble ivaretatt av myndighetene slik det burde være. Jeg skal først presentere individene og deres utgangspunkt før jeg legger frem deres erfaringer og refleksjoner.

Den ene mannen som intervjues, er heterofil mens den andre er homofil, hvor begge er i parforhold. På grunn av sykdom kunne kona til den ene mannen ikke få barn, noe som også førte til en midlertidig karantene i forhold til adopsjonsmuligheten. På grunn av dette valgte paret å bruke surrogatmor i utlandet, noe som også bød på juridiske problemer (NRK, Aanensen 10.02.10).

Den tredje mannen som blir intervjuet, er en enslig og heterofil mann på 48 år som har benyttet seg av surrogatmor i India fordi han ikke hadde møtt en kvinne som det passet å få barn med, men hvor ønsket om et barn ble så sterkt at han ikke så det som et alternativ å vente lenger i håp om å finne en partner å stifte familie med. Han så derfor surrogatmor som en løsning på sin situasjon (Aftenposten, Dommerud 23.10.10). Han poengterer videre at de to barna hans skal ha tett kontakt med morsfigurer siden han er enslig om den juridiske foreldreretten, og fokuserer derfor på at det er viktig at barnas beste blir ivaretatt. Han poengterer i tillegg at det ikke er en fordel at barn vokser opp uten den ene av foreldrene, men at dette slik jeg tolker, ikke er til noe hinder for at man kan velge å få barn ved hjelp av surrogatmor, men at surrogatmødre kan være til hjelp for mange som er i samme situasjon som denne mannen. Slik fremstår han som eksempel på at praksisen med surrogatmødre er hjelp, ved at det kan oppfylle ønsker om barn, og kanskje spesielt for enslige som det naturlig nok er vanskeligere for å få et barn. For denne mannen er det i tillegg viktig at barna skal få vite hvordan de har kommet til verden, og denne måten ikke er noe han skammer seg over (ibid.).

Mannen, hvor kona ikke kunne få barn på grunn av sykdom, fokuserte på at regelverket i Norge ikke er tilstrekkelig på grunn av at Barnelova, eller Folketrygdesystemet ikke er tilpasset de som velger å dra utenlands for å benytte seg av surrogatmødre. Derfor mener han at barna blir skadelidende fordi de ikke blir behandlet som de søkendes juridiske barn og havner derfor i et juridisk dilemma ved at de søkende i verste fall ikke får foreldreretten til barna sine (NRK, Aanensen 10.02.10). Slik kan man tolke det dit at flere av individene som mener at surrogati er hjelp, ser på lovverket slik det er utformet i dag som et problem i forhold til at det gjerne går utover barnas grunnleggende muligheter både i forhold til rettigheter og foreldreskap. Man ser at barn kommer til verden ved hjelp av surrogatmødre på tross av at myndighetene ikke ønsker dette, og at enkelte individer opplever at dette går utover barna. Det at individer velger å få barn på denne måten, noe myndighetene ofte er klar over, gjør at barnas beste ofte ikke blir ivaretatt slik myndighetene i utgangspunktet ønsker. På denne måten ser man at lovverket ikke har stor nok legitim kraft, og at det motsatte av det ønskelige ofte skjer. En av disse mennene som blir intervjuet, legger til i et leserinnlegg at man i forbindelse med dette saksforholdet «...*må hjelpe foreldrene til å ta kloke valg i et etisk vanskelig farvann.*» (Klassekampen, Jenvin 04.08.10.). Han mener at nettopp fordi mennesker velger å benytte seg av surrogatmødre på tross av forbudet mot eggdonasjon i Norge, så er det viktig å fokusere på det jeg tolker at han mener er barnas beste i denne sammenhengen, og at lovverket slik det eksisterer i dag byr på problemer i dette henseendet. Ifølge denne mannen er også kravet om stebarnsadopsjon «straffen» individer

som går til det steget å bruke surrogatmødre i utlandet, får for å trosse lovverket, og at dette kanskje derfor skader barna mest, noe som det kan virke som at lovverket i Norge ønsker å forhindre. Men ved at de krever at man stebarnsadopterer barnet dersom den ene av de søkende foreldrene ikke er biologiske foreldre, enten de søkende er heterofile eller homofile, og kanskje ikke får godkjent, vil dette kanskje virke negativt for barnas situasjon. På denne måten spiller biologi inn og kan skape ulike utfall for individer i ulike situasjoner selv om selve praksisen med surrogati er lik i seg selv i forhold til at en annen kvinne bærer frem et barn for søkende foreldre. Dersom en mann bruker sin egen sæd, vil han selv bli den juridiske faren, men en eventuell kone eller partner vil måtte stebarnsadoptere dette barnet. På denne måten vil barnet bli juridisk knyttet til faren, noe som gjør at barnets beste blir bedre ivaretatt ser man på de juridiske utfordringene som følger med i forhold til dersom ingen av barnets søkende foreldre har biologisk tilknytning. Barn som er registrert uten foreldre kan også bli gjort arveløse, og miste andre rettigheter på andre ting.

I tillegg kommer det frem at det ikke er uproblematisk å få barn på denne måten, både pga lovverket som kan skade barna, men også på grunn av at enkelte opplever det å få barn ved hjelp av en surrogatmor som stigmatiserende. Barnet vil også i enkelte tilfeller vokse opp uten en mor eller far, noe man må se på i forhold til hvem som er søkende forelder.

Det er ikke veldig mange aktører som står frem som en sterk forkjemper for surrogati og at det burde sees på som hjelp, noe som kanskje er på grunn av at det ikke er tillatt i Norge. Derfor sees det kanskje på som litt tabu. Men disse individene som står frem som både forkjempere og brukere av surrogatmødre, ønsker å synliggjøre at surrogati er hjelp for de som ikke kan få barn på andre måter. De ønsker også å øke oppmerksomheten rundt dette, og at lovverket slik det fungerer i dag gjør at barna kan bli skadelidende og i verste fall ender opp uten foreldre fordi de søkende foreldrene i Norge ikke får tillatelse, og surrogatmoren ikke regnes som den juridiske moren i India. Disse individene ønsker derfor i likhet med Surrogatiforeningen å argumentere for at lovverket bør endres, hvor de bruker synliggjøring gjennom media for å fremme nettopp dette synet.

Behov for barn

I den andre kategorien som jeg har valgt å kalle «*Behov for barn*» befinner individer seg som mener at ønsket om barn gjerne er noe som blir forsterket før eller siden i livet, og at teknologien har gitt oss muligheten til å oppfylle dette ønsket. Denne kategorien består av 9 artikler, hvor det

er flere individer med ulik fagbakgrunn som presenterer sine syn. En har fagtilhørighet innenfor jus, en annen er filolog, mens en tredje har medisinsk bakgrunn. Det er ikke et veldig variert utvalg individer innenfor akkurat denne kategorien, og det kan kanskje forklares med at det er få som kanskje ønsker å stå frem eller mener at surrogati er hjelp i forhold til hvem som mener at det er hovedsaklig en kommersiell handling. Aktøren som har jusbakgrunn er forsiktig med å snakke for varmt om surrogati, men mener at det er «*naturlig å gi enslige kvinner en slik håndsrekning*» i forhold til eggdonasjon (Morgenblader, Martinussen 26.02.10), noe som ikke nødvendigvis snakker direkte til fordel for surrogati, men som likevel henger ganske tett sammen. Den kvinnelige filologen er også ganske forsiktig med å uttale seg til fordel for surrogatipraksisen, men legger vekt på at man må kunne velge selv om man vil være surrogatmor eller ikke (VG, Livrud 23.09.10). Slik jeg tolker hennes utsagn, mener hun at det blir feil at enkelte skal legge meninger i munnen på andre, og at hun er helt imot et totalforbud mot surrogati fordi mange velger å tjene til livets opphold på denne måten. Filologen slår også tilbake på påstanden om at vestlige kvinner aldri hadde villet føde barn for «*...velstående indiske par...*», og mener at dersom hun selv hadde manglet ti norske årslønner, hadde hun lånt bort livmoren sin for å fylle nettopp dette behovet for indierene (ibid.). Ut ifra dette kan det argumenteres for at folk må få velge å være surrogatmødre dersom de ønsker det eller har et behov gjerne av økonomiske årsaker, i tillegg til at det å ønske seg barn før eller senere i livet er såpass viktig for mange at så lenge man har muligheten til å hjelpe, så burde man gjøre det. Ingen burde, slik jeg tolker det, kunne bli nektet å føde barn for andre dersom dette hindrer dem i å leve et bedre liv enn det de har dersom de ikke kan være surrogatmor, og at dette samtidig er til en stor hjelp for dem som ikke kan få barn på andre måter. Samtidig argumenterer filologen indirekte for at selv om det eksisterer et kommersielt aspekt ved surrogati, så må ikke dette være til et hinder for at man kan få barn på denne måten. Slik kan man tolke det som at selv om det eksisterer et kommersielt aspekt ved surrogati, så trenger ikke dette å være grunn for å nekte mange å få oppfylt et sterkt ønske om barn. Når man leser en slik uttalelse, kan man fort si seg enig i at alle er født med fri vilje, og at det er feil å bestemme over andre, dersom alternativet ikke er åpenbart skadelig for noen parter, og at det derfor burde være tillatt. Inntrykket mitt gjennom artiklene er at surrogati kan sees som noe positivt så lenge det eksisterer gode medisinske forhold, noe det ifølge flere gjør i India. Man kan også anta at standarden i Norge vil antas å være på ca samme nivå, noe som i teorien taler for surrogati her til lands.

En av mennene fra underkategorien *Barns beste*, som var enslig, tar også opp temaet om hvor langt man kan dra ønsket om et barn. For hans del var det viktig at det var et biologisk barn, og

poengterte at «...*det er ikke mer egoistisk for meg å få barn med hjelp av en surrogatprosess enn for andre som får det ved hjelp av eggdonor, sæddonor eller på naturlig måte. Alle ønskede barn er ønsket av egoistiske grunner.*» Han mener også at menn er fedre på samme måte som kvinner er mødre (Aftenposten, Dommerud 23.10.10), og legger til at hvis en kvinne opplever det å være gravid som positivt og ikke synes det er spesielt vanskelig å føde, kan det da være galt hvis det i tillegg oppfyller andres ønsker om barn?

Den ene aktøren som skiller seg mer ut enn de andre i kategorien *Behov for barn*, er en kvinnelig lege. Hun har «tvilt seg frem til et ja til surrogati» (Klassekampen, Skurdal 13.11.10). Hun er selv ufrivillig barnløs på grunn av medisinske årsaker, og har også tidligere prøvd å adoptere. Hun har møtt mye motstand i systemet gjennom sine forsøk på å adoptere, selv om hun i dag har fått stebarnsadoptert en gutt. Hun legger vekt på at hun mener de som reiser til utlandet og benytter seg av surrogatmødre, gjør dette på grunn av at det kan være veldig vanskelig å få adoptert i Norge, og at de ikke orker å forholde seg til et skeptisk system til tross for at mange som ønsker barn, kan regnes som ressurssterke. Ut ifra dette kan man tolke det slik at legen mener surrogati er til hjelp for dem som ikke har mulighet til å få barn på andre måter, og at det hun ser som et helt vanlig ønske, altså det å ønske seg barn, blir man nektet gjennom skepsis til både mennesker og til teknologiens nye muligheter. Mennesker som kanskje velger å fokusere på karriere og kanskje av økonomiske årsaker ikke får barn når de fysisk har mulighet selv, blir på denne måten «straffet» av myndighetene fordi de har valgt å vente, da kanskje litt for lenge, med å få barn. Deres praktiske årsaker, eller kanskje andre ansvarlige begrunnelser for å vente med å få barn, kan derfor hindre mange i å oppnå dette, hvor surrogatmødre kunne ha vært til stor hjelp. Den kvinnelige legen legger også til at surrogati ikke er problemfritt, og at enkelte i andre land kanskje går i det som betegnes som «fattigfella», men at det ikke medfører et kroppslig tap og at «...*det er bedre enn prostitusjon.*» (VG, Gjerding et al., 2010). Det var også en debatt mellom den kvinnelige legen og en jurist, som begge var barnløse, men hvor legen var for surrogati og den kvinnelige juristen var imot. I denne debatten hvor begge er kvinnelige profesjonelle, om enn på hver sine områder, og barnløse så har de helt ulike normative synspunkter på surrogati. Legen ser nye muligheter innen teknologien som man ikke bare kan ignorere, og at man må se på mulighetene istedenfor begrensningene (Klassekampen, Skurdal 13.11.10). Juristen legger derimot vekt på at det er for mange negative trekk knyttet til denne problemstillingen til å kunne være for surrogati. Som den klare motsetning til legens uttalelser mener juristen at det er feil å tilfredsstille ethvert savn som et menneske kan oppleve, selv om man har teknisk mulighet til det, og bruke fattige menneskers behov for penger for å oppnå denne tilfredsstillelsen. I tillegg

mener hun at det er problematisk å tenke på mor eller barn som erstatninger for noe gjennom bruken av ordet *surrogat*, i tillegg til at det blir feil å knytte reproduksjon til snakk om kontraktsrett. Den kvinnelige legen ser jus og medisin som to ulike vitenskaper, hvor jus ser mer prinsipielt på saksforhold mens medisin tar enkeltskjebner mer i betraktning (Klassekampen, Sundby 27.11.10).

Fattigfella beskrives som den situasjonen hvor fattige kvinner til en viss grad velger selv å strekke seg langt for å tjene til livets opphold (Klassekampen, Skurdal 13.11.10). I denne sammenhengen kan man se det slik at den kvinnelige legen anerkjenner at det forekommer en slags kommersiell prosess hvor kvinner velger av en eller annen grunn å bære frem barn for andre for å tjene penger for seg selv og/eller familien, men at det ikke nødvendigvis må sees på som et problem eller kunne sammenliknes med organdonasjon. På denne måten sammenlikner hun surrogati med både prostitusjon og organdonasjon, men på en måte hvor hun ønsker å argumentere mot de som mener at dette er tingliggjøring av kvinnekroppen, og at de tar feil. I tillegg aksepterer hun at det forekommer en kommersiell praksis i forhold til det å få barn, men at dette likevel kan sees som hjelp for individer som ikke har mulighet til å få barn på grunn av forskjellige omstendigheter.

En surrogatmor i India mener at det er en gjensidig takknemlighet i dette saksforholdet, og poengterer at surrogatmødrene der ikke er tvunget til å bære frem barn for andre, men at de gjør det for å få en bedre fremtid. De har derfor valgt å bære frem barn for andre som opplever dette ønsket om barn, slik at de kan sikre sin egen og sine barns fremtid for pengene de tjener (VG, Gjerding et. al. 17.03.10). På denne måten ser hun det positive i det kommersielle forholdet ved at begge parter tjener på å inngå denne kontrakten. De ser derfor at de kan tilfredsstille andre menneskers ønsker om barn ved å tilby tjenesten ved å bære frem barn for dem, samtidig som det er en hjelp for deres egen familie økonomisk. Likevel kan frivilligheten i dette forholdet diskuteres, selv om surrogatmoren mener at de ikke er tvunget. Det kan sees som at det eksisterer en strukturell tvang fordi ytre forhold som kanskje et begrenset velferdssystem, mangel på andre godt betalte jobber eller liknende, fører til at det å være surrogatmor kommer ut som et godt alternativ dersom man har barn fra før og er ved god helse.

Flere individer anerkjenner at mange kvinner i for eksempel India trenger penger, og at dette er en mulighet for profitt for disse kvinnenes del. Likevel fokuseres det ikke på at dette er noen form for utnyttning av disse kvinnene, men at dette er et givende økonomisk alternativ for å

forsørge seg selv og eventuelt familien deres. Det å være surrogatmor tilsvarer flere årslønner i forhold til deres lønnsnivå, noe som gjør at dette blir et stort pluss for disse kvinnenes del. Ingen av de som mener at dette er til hjelp for barnløse, påstår at det *ikke* eksisterer utnyttning av disse kvinnene i det hele tatt, men de fokuserer på at det er hjelp for både infertile i tillegg til at surrogatmødrene tjener på det og blir tatt vare på av et godt helsevesen.

Ikke alle finner en livspartner å få barn med uansett om de er heterofile, homofile eller lesbiske, men det vil ikke si at de ikke har et like sterkt ønske om et barn som de som måtte være i et etablert forhold. Forskjellen mellom disse to situasjonene er at den ene mangler den parten som trengs for å skape et barn, mens de som er to, lettere kan få barn både i henhold til lovverket og på en naturlig måte. Gjennom artiklene ser man at ønsket om barn kan være like sterkt, og at lovverket som forbyr eggdonasjon og dermed også surrogati forsøker å hindre at både enslige og de som av medisinske årsaker ikke kan få barn selv oppnår dette. I tillegg legges det vekt på at teknologiens utvikling er noe som skaper nye muligheter, og som man ikke kan la være å ta hensyn til, men heller se på mulighetene (Klassekampen, Skurdal 13.11.10; Klassekampen, Jenvin 08.07.10). Jeg tolker det derfor dit hen at disse bioteknologiske mulighetene som har åpnet seg på grunn av utviklingen som har skjedd på området, ikke er noe som man er nødt til å følge bare fordi de eksisterer, men at disse aktørene mener man heller bør se på dette som muligheter istedenfor problemer. Surrogati er ifølge disse menneskene en mulighet for noen som ellers måtte ha vært foruten barn, og noe som kan eksistere som en god mulighet. Flere aktører legger også vekt på at det er viktig at rammene rundt fødselshjelpen for surrogatmødrene er en viktig forutsetning for at surrogati skal regnes som greit. De økonomiske forhold rundt valg av surrogatmødre var en avgjørende faktor for enkelte ved valg av surrogatmor i India, og at lovverket og helsevesenet lå bedre til rette der med tanke på omsorgen av moren og barnet. Det er ifølge aktørene heller ingen enkel beslutning å benytte surrogatmødre (Klassekampen, Jenvin 08.07.10; Aftenposten, Dommerud 23.10.10, Klassekampen, Skurdal 13.11.10).

5.1.2 Surrogati som kommersielt

Utnyttning av kvinner

Gjennom uttalelsene til aktørene kom jeg frem til en kategori som jeg valgte å kalle «*utnyttning av kvinner*». Denne bestod av 12 artikler.

Gjennom disse artiklene var fokuset på surrogati negativt på grunn av den kommersielle karakteristikken i forhold til at det gjennom surrogati skjedde en utnyttning av fattige kvinner

(Klassekampen, Lysbakken 19.07.10). Overskrifter som blant annet «*Kvinnene brukes*» og «*Surrogati og utnyttning*» vitner om at surrogati er et tema som flere ser på som noe negativt fordi det er en part utenom de søkende foreldrene og barnet som man er avhengig av, og som ifølge flere utnyttes. Dette kom frem som et aspekt på grunn av at mange mennesker betaler fattige kvinner for å føde deres barn, og at de mener at dette ikke er etisk riktig i forhold til disse kvinnene. Det kan derfor tolkes slik at disse aktørene, som legger vekt på at det ikke er en menneskerett å få barn, og samtidig er av den oppfatning at bruk av surrogatmødre er etisk feil og en kommersiell handling, mener at de som bruker surrogatmødre ikke tar hensyn eller i for stor grad overser at det er et annet menneske som må bære frem barnet fordi de ønsker så sterkt å få barn. En politiker legger vekt på at han ikke ønsker å bidra til en slik industri ved å legalisere surrogati, og mener også at det burde dannes et internasjonalt restriktivt regelverk når det kommer til surrogati på grunn av dets etiske problemer (Klassekampen, Skjeseth 21.06.10). En mannlig filosof mener det er betenkelig at man kan betale fattige kvinner for å gå gjennom et svangerskap, for så å skilles fra barnet, hvor han videre stiller spørsmålsteget ved den indiske surrogatmorens opplevelse av gjensidig takknemlighet (VG, Gjerding et. al. 17.03.10).

Politikeren (Klassekampen, Lysbakken 19.07.10) mener også at det er «*viktigere å hindre utnyttning enn at nordmenn får oppfylt ønsket om barn*». Her kan man derfor se det slik at et ønske om et barn ikke skal oppfylles for enhver pris, og at han mener at ved å la surrogatmødre føde andres barn vil dette komme på tvers av de etiske retningslinjene som kommer frem gjennom dagens regjering. Hans posisjon som barneminister innebærer riktignok at han må fokusere på foreldrene og barnas ve og vel, og hva som er etisk riktig å gjøre. Han velger også å legge indirekte vekt på at de nye elementene ved surrogati, at man ut ifra nye teknologiske muligheter også kan utnytte menneskers økonomiske behov. Vi kan derfor se det slik at globalisering er en faktor som gjør at man i større grad kan få oppfylt ønsker om barn, men at dette også kan overskride de etiske grensene som barneministeren står for.

Nestlederen i Bioteknologinemnda legger frem at spørsmålet om både surrogati og eggdonasjon skal bli lovlig i Norge er under diskusjon, og at han ikke ser det særlig sannsynlig at surrogati kommer til å bli legalisert i løpet av 2011 da nemnden på nytt skal ta opp temaet i forbindelse med en gjennomgang av bioteknologiloven. Mer sannsynlig er det derimot at eggdonasjon kommer til å bli legalisert, og at man derfor kan se dette feltet som i en endringsprosess (Dagens Næringsliv, Enger og Hambro 27.02.10). Slik jeg tolker nestlederen, involverer surrogati en mer grunnleggende oppfatning av hvordan man burde tillate å behandle mennesker enten det er

surrogatmødrene det er snakk om eller de potensielle barna.

Et annet aspekt av det flere kilder mener er kommersielt og hvor kvinner blir utnyttet for sin kroppslige mulighet til å føde barn er at både kvinnene og barna som de føder for andre blir handelsvarer, og at dette kan på flere måter sees som en slags en tingliggjøring av både selve personene og reproduksjonen som fenomen. Den kvinnelige juristen som inngikk i debatten med den kvinnelige legen, fokuserer på kontraktmessige problematiske forhold som kan oppstå gjennom et slikt kjøpsforhold av barn ved hjelp av surrogatmødre. Hun mener det er viktig å være klar over at en surrogatkontrakt lyder på «*ferdig født barn*», men i virkeligheten er det ifølge henne mange elementer som kan gå galt i denne prosessen. Hva skjer dersom barnet er sykt, aborteres, eller andre problemstillinger oppstår? I tillegg spør hun om det er slik at «*ethvert savn som mennesker kan oppleve, søkes avhjulpet*» (Klassekampen, Halvorsen, 26.11.10)? En annen aktør som er feminist og medlem av Bioteknologinemnda, legger vekt på at «*det feministiske perspektivet på surrogati bør være konsekvensene av å omgjøre graviditet til en (betalt) funksjon for å produsere de barna som rike, vestlige kvinner og menn nå mener de har krav på.*» (Klassekampen, Rostvåg Ulltveit-Moe 25.11.10). I likhet med den kvinnelige legen sammenlikner hun surrogati med prostitusjon, men hun poengterer forskjellen mellom retten til å kreve noe og retten til å slippe noe. Kjernen er at dersom man legitimerer surrogati som måte å få barn på så legitimerer man samtidig at man krever at noen må stille kroppen sin til disposisjon for å kunne tilfredsstille det valget man da ifølge lovverket vil ha (ibid.).

En representant fra kvinnegruppa Ottar svarer på et av den kvinnelige legens debattinnlegg, og slår tilbake med at Ottar er «*...imot enhver kommersiell utnytting av kvinnekroppen.*», hvor hun i neste setning legger vekt på at kvinner skal kunne bestemme over sin egen kropp og reproduksjon (Klassekampen, Rogg Korsvik 17.11.10). Slik jeg tolker Ottar-representantens utsagn om at legens hovedargument for å si ja til surrogati er hennes egne opplevelser med ikke å kunne få barn, mener hun at personlige opplevelser overskygger det hun selv mener er høyst uetisk fordi det innebærer at «*...rike familier fra Vesten kjøper barn som fattige kvinner i India har produsert for dem...*». På denne måten ser vi at Ottar-representanten legger vekt på kvinners selvbestemmelse i likhet med filologen. Her ser man at begge er tilsynelatende enig om selvbestemmelse, men at feministen ser det kommersielle elementet som det utslagsgivende i forhold til surrogatmødre. I tillegg mener feministen at den kvinnelige legen overser barnefødsler som en risikofylt situasjon. En kvinnelig journalist og forfatter som også mener at surrogati er å utnytte fattige kvinner, poengterer at «*Det er de fattige som må stille opp og være*

kropper for de rikes ønsker», og legger til at det ikke er norske eller svenske forretningskvinner som kommer til å føde barn for indiske barnløse (VG, Ekis Ekman 11.09.10). Spørsmålet hun også stiller, er om kvinners kropper skal kunne bli brukt til andres formål, og som en naturressurs, og mener at lengselen etter barn ikke rettfærdiggjør å bruke andre kvinners kropper til å tilfredsstille egne ønsker.

En annen debattant mener også at dette er snakk om ren «*fostershopping*» og at spesielt indisk surrogati dreier seg om imperialistisk utnyttelse av mennesker hvor økonomiske elementer har et overtak og derfor bestemmer reproduksjonsstedet og måten. Mangel på respekt for spesielt kvinnelivet er også en viktig faktor i denne sammenhengen (Morgenbladet, Slotnæs 19.03.10). Hun legger også til at det åpenbart ikke er grunn til å moralisere dette siden det eksisterer et profittbegjær hos surrogatmoren i tillegg til «*animalsk reproduksjonsbehov*» fra de søkendes side. På denne måten kritiserer hun det som jeg tolker hennes utsagn av spesielt indisk surrogati, hvor det fremgår at hun opplever at aktørene handler som om de lever i en slags «*moralfri sone*» på grunn av at begge parter kanskje opplever at de vinner på dette forholdet. Slik jeg tolker debattanten, opplever hun at hele situasjonen er grunnleggende umoralsk hvor det skjer en utnyttning av surrogatene, og at denne kommersielle prosessen dekkes over av at begge parter får noe utbytte av dette kontraktsforholdet.

En annen debattant er av den oppfatningen at begrepet frivillighet og altruisme brukes av enkelte aktører slik at denne praksisen ikke kriminaliseres (Morgenbladet, Hagen 08.10.10). Også hun legger vekt på at noen viktige etiske spørsmål i forbindelse med surrogati fokuserer på «*...identitetsforståelse av eget genetisk materiale, barnets identitet....*» samt at «*livmorutleie*» kanskje blir en problemstilling i forhold til likestilling og kvinnekamp (ibid.).

Barns beste

Barns beste-kategorien bestod av 5 artikler hvor representanter som mener at surrogati i all hovedsak er en kommersiell handling, legger vekt på at det ikke er til barnas beste at de kommer til verden på denne måten. Aktørene som stod frem i forhold til denne kategorien, er representanter fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Norges kristelige legeforbund, Bioteknologinemnda samt individuelle debattanter. Det var kanskje ikke så overraskende at de to første aktørene havnet i nettopp denne kategorien, da Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har den posisjonen de har, og at religiøse grupper gjerne er litt mer konservative når det gjelder

slike saksforhold.

Bioteknologinemndas leder legger vekt på at surrogati er relativt dyrt, og at dette er et alternativ for ressurssterke mennesker. Han legger også til at det derimot ikke behøver å være noen sammenheng mellom omsorgsevne og økonomiske ressurser (Klassekampen, Haug 01.09.10). Dette kan tolkes som at han mener at barnas beste ikke nødvendigvis ivaretas noe bedre fordi det gjerne er mennesker som har flere ressurser som benytter seg av surrogatmødre, - en ordning som koster en del.

Flere aktører legger vekt på at barnas beste er nettopp det å vokse opp med sine biologiske foreldre. Ettersom surrogati innebærer at barna fødes ved hjelp av en annen person, så mener enkelte derfor at dette blir etisk feil overfor barna, fordi man som oftest fratrar dem sine biologiske foreldrene. Lederen i Norges kristelige legeforenings etikkutvalg mener derfor at dersom enten egget eller sæden som befruktes ikke tilhører de sosiale foreldrene, altså de søkende foreldrene, så vil dette være problematisk (Vårt Land, Fredheim, 16.09.10). Han kommer også med denne uttalelsen hvor synet på barn er i fokus; *«..i de tilfellene surrogatmoren har kommersielle motiver, er det ingen tvil om at barnet har blitt en vare, og ikke bare i symbolsk forstand.»* Videre legger han til at barnets beste i denne sammenhengen forsvinner på grunn av at aktørene på dette markedet, altså kjøperne og selgerne av tjenesten med å føde barnet, overkjører med sine egne interesser. Ifølge lederen i etikkutvalget er grensene mellom menneskehandel og adopsjon visket ut, og man kan derfor tolke det som at det er blitt fokus på profitt også på dette feltet. I mange tilfeller er det slik at kvinner søker surrogatmødre fordi de har medisinske problemer som gjør at de ikke kan bruke egne egg eller bære frem barnet selv. Dersom disse kvinnene er enslige eller er i et parforhold hvor mannen ikke kan bidra med sin sæd, hvor resultatet da blir at de kjøper egg og sæd, så vil det naturligvis ikke være en biologisk link mellom mor og barn, noe som også gjør det vanskelig å få stebarnsadoptert til Norge. I de tilfeller hvor kvinner har operert ut livmoren men har egne friske egg som settes inn i en surrogatmor, vil det derimot være et biologisk bånd mellom mor og barn, noe som er hva flertallet av myndighetene ønsker å legge opp til. Enslige menn som bruker sin egen sæd men kjøper egg, vil også ha en biologisk link til barnet. Man har fremdeles det elementet hvor man kjøper en tjeneste av andre, men det er ikke nødvendigvis slik at det biologiske aspektet mangler.

Et medlem av Bioteknologinemnda legger vekt på at barn har *«...krav på at vi kan komme med et meningsfullt svar på hvem som er ansvarlig for at de kom til verden.»* Det at barn har blitt en handelsvare gjennom surrogati, mener han i tillegg kan føre til at mange blir foreldreløse

juridiske sett (Morgenbladet, Solberg 12.11.10). Han er motstander av surrogati, og slik jeg tolker ham, er det problematiske etiske forhold for barna som forårsaker nettopp denne holdningen. Uansett mener han at barnas beste må taes i betraktning enten de er planlagt allerede eller ikke.

En del individer legger vekt på barnas beste som argument for at de er imot surrogati, noe som kan sees i sammenheng med at reproduksjon knyttes sammen med det kommersielle aspektet ved surrogati. Hvorvidt barna påvirkes av å være født av en surrogatmor, kan kanskje snarere være et tema når det er snakk om konkrete individuelle tilfeller, heller enn å skjære hele praksisen med surrogati over en kam. Det å bruke som et argument at det ikke nødvendigvis trenger å være et samsvar mellom omsorgsevne og økonomiske ressurser, er kanskje riktig i seg selv, men det de unnlater å nevne i denne sammenhengen, er at bruk av surrogatmor gjerne ikke er en lettvinnt prosess. Det å komme til det punktet å bestemme seg for at man ønsker barn så sterkt at man velger å la andre føde sitt eget barn, er nok for de fleste ingen enkel sak.

6.0 Diskusjon

I denne delen vil jeg diskutere hovedtrekkene fra funnene i analysedelen, og knytte dem opp imot mitt teoretiske verktøy.

6.1 Forkjempere og motstandere av surrogati

Det er kanskje ikke overraskende at det hovedsaklig er de som selv har eller har hatt et behov for hjelp til å få barn, som i all hovedsak ser på bruk av surrogatmødre som hjelp. Man kan derfor kanskje trekke et skille mellom nettopp de som har opplevd dette behovet for hjelp fordi de har kommet til eller vært på et punkt i livet hvor de har vært ufrivillig infertile, og de som kanskje ikke har opplevd dette på samme måten. Sannsynligheten for at individer som selv har problemer med å få barn naturlig, vurderer surrogati som hjelp til infertile og barnløse, er kanskje også større fordi de opplever på nært hold de tankene og følelsene barnløshet medfører. Barnløshet og det å ønske å muliggjøre surrogati i Norge gjelder ikke kun for kvinner, men man kan anta at det også er blitt mer aktuelt for menn. Det er mange enslige menn, og sannsynligvis har de et like sterkt ønske om barn som kvinner har, noe som gjør dette til en spesiell problemstilling for disse mennene siden det ikke er tillatt med eggdonasjon i Norge. Det er kanskje enklere for kvinner siden det er tillatt med sæddonasjon i Norge så lenge de lever i et ekteskapsliknende forhold. Beck og Beck-Gernsheim (2002) legger vekt på at strukturelle forhold i samfunnet gjerne kan føre til at mange velger å utsette å få barn, noe som kan føre til at enkelte blir nødt til å vente med å få barn, og kanskje også så lenge at det blir vanskelig å få det til på naturlig måte. Det at enkelte velger å fokusere på karriere, gjør at den biologiske klokka kan gå for langt, men det kan også skje uforutsigbare ting i livet som gjør at det livet med familie og barn man kanskje har planlagt, ikke går som ønsket eller tenkt. Dette kan derfor føre til at man av ulike årsaker ikke får muligheter til å få barn, og hvor surrogatmødre kan være den eneste løsningen for å få oppfylt sitt ønske. Men det er kanskje ikke til å legge skjul på at personlige opplevelser med å være infertil vil skape et litt annet grunnlag for å si noe enn for de som ikke er infertile. Ikke alle vil se på det å få barn som nødvendig i livet, men man kan likevel anta at dette er noe de fleste ønsker før eller siden. Slik som vi ser representanter fra Bioteknologinemndas holdninger til surrogati, kan vi trekke likheter mellom hvordan lovverket er utformet, og hvordan de velger å uttale seg.

Denne nye formen for reproduksjon, hvor kvinner kan bære frem barn for andre kvinner eller

menn som ikke har denne muligheten selv ved hjelp av eggdonasjon, har blitt mer aktuell i løpet av de siste tiårene (Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2010), og det har naturlig nok ført med seg ulike reaksjoner på nettopp dette. Ifølge Beck (1992) er vi på vei inn i en ny modernitet hvor samfunnet står overfor en konstant utvikling på kunnskapsområder, og dette gjelder også det bioteknologiske feltet. Assistert befruktning har utviklet seg til å også gi muligheter for at vi kan praktisere eggdonasjon og surrogati. Det har samtidig også gjort det mulig for enslige kvinner og menn å få oppfylt ønsket om et barn. I mitt utvalg har det ikke vært noen enslige kvinner som har stått frem som brukere av surrogatmødre, men det at enslige menn har stått frem og ønsker å fjerne tabu-preget over surrogati, viser at menn ønsker å gå langt for å kunne oppfylle sin egen drøm om barn til tross for at de ikke har noen. Beck (1992) legger også vekt på at vi bør stille oss kritiske til at vi blir stilt overfor denne utviklingen, og at vi ikke automatisk bør akseptere alle nye muligheter, men stille oss kritiske til at samfunnet fungerer nettopp på denne måten. Ser vi på aktørene som ser surrogati gjennom kommersielle briller kan vi tolke det på den måten at disse aktørene er skeptiske til nettopp denne typen utvikling som vi er blitt stilt overfor. De er skeptiske til at samfunnet har utviklet seg slik at reproduksjon har blitt redusert til et spørsmål om noe som av flere aktører blir oppfattet som en tilnærmet rettighet, og at det virker som at mange individer mener de kan benytte surrogatmødre siden det eksisterer som en mulighet. På denne måten ser vi derfor at utviklingen innen samfunnet er med på å lage nye problemstillinger. Mange er kanskje skeptiske til at enslige i prinsippet skal kunne få barn alene, og at andre kvinner i fattige land skal kunne bli utnyttet fordi samfunnet har endret seg i denne retningen. I tillegg strider det gjerne mot det tradisjonelle bildet av en familie som består av mor, far og deres felles barn. Man ser derfor at enkelte stiller seg kritisk til bruk av surrogatmødre, og stiller spørsmålsteget ved det etiske aspektet ved en lovliggjøring av surrogati.

Det at individene som gjennom 17 artikler mener at bruk av surrogatmødre i all hovedsak er en kommersiell handling er mennesker som er tilknyttet dette fagfeltet, enten gjennom Bioteknologinemnda eller politikere, er ikke overraskende dersom man ser på hvordan lovverket er utformet. Alle disse aktørene er med på å forme hvordan Bioteknologiloven, og også Barnelova, fungerer og er samtidig med på å legge lista for hva som er tillatt i Norge. Disse menneskene handler på en slik refleksiv måte som Beck (1992) legger vekt på, og stiller spørsmålsteget ved hvorvidt surrogati er etisk riktig. Siden surrogati ikke er tillatt i Norge må individer som ønsker å benytte seg av surrogatmødre reise til andre land som tilbyr dette. Og siden Norges lover kan legge til rette for stebarnsadoptsjon dersom man har biologisk slektskap

med barnet, vil mange individer kanskje se dette som en gyllen mulighet til å oppfylle ønsket om et biologisk barn.

Når vi tar for oss de ulike aktørene i forhold til hvem som fokuserer på surrogati som hjelp og hvem som forsøker å fremstille det som noe kommersielt, kan man i første omgang se at det er mindre variasjon i hvilken type bakgrunn individene i kategorien *hjelp* har, som består av 12 artikler, enn de i kategorien *kommersielt*, som består av 17 artikler. Dette er kanskje ikke så rart siden det er færre som argumenterer for at bruk av surrogatmødre er hjelp til infertile enn de som mener det er kommersielt. Det at det blant annet en barneminister, representant fra KrF, medlemmer fra Bioteknologinemnda, feminister, brukere av surrogatmødre og ellers debattanter på temaet som uttaler seg viser at dette for det første er et tema som er en del av en større samfunnsdebatt. I tillegg er det også noen få representanter med kristen vinkling, og også en med jusbakgrunn. Det at mange av disse aktørene har fagbakgrunn som er mer eller mindre knyttet til bioteknologi og lovverket, viser at de ønsker å forsvare nettopp dette restriktive regelverket som eksisterer i Norge.

Ser man i lys av Rothmans (1988) syn på den teknologiske utviklingen vi er stilt overfor, og ut ifra disse ulike aktørene som ser surrogati som kommersielt, ser vi at den tingliggjøringen Rothman legger vekt på skjer i det moderne samfunnet, kommer godt til syne nettopp gjennom individene som fokuserer på surrogati som kommersielt. Tar man denne kommersielle kategorien under ett, så er det nettopp denne objektifiseringen, utnyttningen av fattige kvinners økonomiske behov og det upersonlige elementet det legges vekt på. Disse aktørene ønsker å motvirke denne tendensen som har kommet til syne gjennom de siste tiårene, hvor utviklingen av bioteknologi har endret seg såpass at det har tatt bort noe av det naturlige elementet som vanligvis forbindes med reproduksjon. Ser man dette i et langt tidsperspektiv, så kan man selvfølgelig argumentere for at det å føde barn for andre ikke er et nytt fenomen ettersom man for om lag hundre år siden regelrett lånte eller gav bort egne barn til infertile. Det kan selvfølgelig diskuteres om dette var riktig i forhold til barnas behov for sine biologiske foreldre, men hovedsaken er likevel at det har kommet til nye transaksjoner som har tatt plassen for denne måten å føde barn for andre på. Teknologien i vestlige land som Norge har gjort det slik at man ofte ikke trenger å praktisere denne måten å skaffe seg barn på, ser man bort ifra at lovverket prøver å forhindre denne typen transaksjoner av barn.

6.2 Utnytting av fattige kvinners økonomiske problemer

Et hovedargument hos mange av aktørene fra datamaterialet var at de mente surrogati var å utnytte det at kvinner i for eksempel India hadde økonomiske problemer, og at de dermed ble surrogatmødre for å kunne betale for seg selv og familien sin. Dette argumentet var noe flere aktører så som reelt nok for både de infertile og surrogatmødrene, men dette rettferdiggjorde likevel ikke det at mange likevel valgte å benytte denne metoden å få barn på. Det at kvinner, da særlig kvinner i India, gjerne av økonomiske årsaker velger å bære frem barn for vestlige individer gjør at dette kan sees som utnytting ettersom det kan være med på å skape klasseforskjeller. Det vil ikke bli satt fokus på selve klassebegrepet her, men heller på hvorvidt dette kan sees på som utnytting eller en vinn-vinn situasjon.

Ser man surrogati i et kommersielt lys, slik mange gjør, kan man bruke argumentene for at man omdanner det naturlige elementet ved reproduksjon til en kommersiell industri hvor målet er å tjene penger, og på den måten si at dette blir feil både på grunn av at dette kan skade både surrogatmødrene og barna som ønskes til verden. Argumentene blir at det kommersielle overskygger det naturlige, og at fattige kvinners økonomiske behov gjør at de kanskje ser seg mer eller mindre nødt til å bære frem barn for vestlige enslige eller par som har muligheten til å betale. Forkjempere for lovverket slik det er i dag, som for eksempel Kvinnegruppen Ottar, blir derfor en aktør som stiller seg skeptiske til at teknologien og at det blandes inn kontraktsmessige elementer i forhold til reproduksjon, noe de mener fører til en utnytting av kvinnekroppen. De ønsker på dette grunnlaget å forhindre surrogati som praksis.

Min tolkning av Wertheimers teori er at kommersiell surrogati kan sees som gjensidig utnytting i de forhold hvor både de søkende foreldrene og surrogatmoren føler de vinner på dette kontraktsforholdet. På den annen side kan det tolkes som at mange individer mener at surrogati er *skadelig utnytting* av surrogatmødrene, hvor det kun er de søkende foreldrene som vinner på dette, og at kvinnene som gjerne på grunn av strukturelle forhold ser det å bære frem barn for andre som et godt alternativ, blir utnyttet og taper i dette forholdet. Argumentasjonen for at det er skadelig utnytting er derfor at enkelte aktører fra kvinnegruppen Ottar, i tillegg til enkeltindivider, legger vekt på at de kvinnene i India ikke har noe bedre alternativ til å tjene penger. De imøtekommer derfor en del vestlige individers reproduksjonsbehov, noe feministene mener nordmenn utnytter. På den andre siden kan det argumenteres for at det er snakk om en

gjensidig utnytting. I dette tilfellet vinner begge parter på å inngå i dette forholdet, hvor dette derfor ikke kan regnes som utnytting på samme måte, siden Wertheimer (1992) legger vekt på at utnytting kun skjer dersom bare den ene parten vinner på forholdet. Dette kan argumenteres for at ikke er tilfelle i forhold til surrogatmødre ved kommersiell surrogati fordi de vinner økonomisk på dette forholdet. De som mener at surrogati er hjelp for dem som er infertile eller barnløse, vil ifølge mine tolkninger se surrogati som et gjensidig utnyttelsesforhold siden de fokuserer på at surrogatmødrene gjør en viktig jobb for de som ellers ikke har muligheter til å få barn. Det eksisterer i tillegg en mulighet for profitt for kvinnenens del i India, noe som viser til at begge i teorien kan utnytte hverandre, men kanskje i noe ulik grad, siden Wertheimer mener at den ene kun kan utnyttes dersom han eller hun ikke vinner noe på forholdet. Det at mange i denne kategorien selv ikke er i stand til å få barn på naturlig måte, vil kanskje være med på å avgjøre deres syn på surrogati. Man kan kanskje argumentere for at de ikke har et objektivt syn på saken siden de er i den posisjonen som gjør at de i større grad er avhengige av andre individer i forhold til å få et barn, men de som ikke har det samme behovet har jo heller ikke et objektivt syn på surrogati.

I forhold til Norges ståsted vil man også kunne tolke det slik at det foregår en slags moralistisk utnytting av surrogatmødrene nettopp på grunn av at flertallet i myndighetene forsøker å forhindre surrogati ved å forby eggdonasjon, legge vekt på biologisk morskap og gjennom representanter legge fokuset på at kvinnekroppen og barna blir tingliggjort på denne måten. Vi kan se det som at teknologiens utvikling har ført til et endret fokus på reproduksjon hvor regjeringen ønsker å beholde et restriktivt lovverk, mens Surrogatiforeningen ønsker å kreve sin rett i forhold til teknologiske muligheter. Valgmulighetene Rothman (1988) presiserer at vi bevisst eller ubevisst stilles overfor sees av enkelte aktører som en mulighet til å oppfylle ønsker om barn. Nettopp disse valgmulighetene blir heller ikke færre idet bioteknologien utvikler seg. Det kan tolkes som at Regjeringen ut ifra sitt standpunkt er redd for at utviklingen innen bioteknologi skal demoralisere våre verdier og praksis i forhold til reproduksjon og kvinner, og at de derfor prøver å holde igjen på dette området. Det at surrogati ikke er tillatt i Norge, hindrer derimot ikke at nordmenn søker dette likevel siden den teknologiske utviklingen sørger for at vi enkelt kan skaffe informasjon om hvilke steder det er tillatt med surrogatmødre.

Slik som enkelte fokuserer på, kan det lett oppstå juridiske problemer. At enkelte kvinner har mulighet til å føde barn for andre gjør at både søkende foreldre og surrogatmødre kan vinne på dette. Surrogater har på denne måten blitt gjenstand for et kontraktmessig forhold. Man kan anta

at det eksisterer ulik grad av seriøse surrogatbyråer, men dersom man tar utgangspunkt i de som opererer seriøst med klare medisinske og kontraktsmessige forhold, så vil dette klart være til det beste for surrogatmødrene. Likevel kan det kanskje oppstå problemer dersom surrogat eller søkende foreldre ønsker å trekke seg, eller det skjer noe med en av partene, eller barnet som bæres frem. Man har ingen garantier for at alt skal gå knirkefritt, og viser at det kan oppstå uante problemstillinger på grunn av at teknologien har kommet så langt i utviklingen som den har gjort, i tillegg til at man har mulighet til å reise utenlands for å benytte surrogatmødre. Enkelte av de som er imot surrogati legger vekt på nettopp disse problemstillingene, hvor de mener surrogatene ofte blir den tapende parten.

6.3 Lovverk i endring?

Setter man Surrogatforeningens syn på surrogati opp imot representanter av lovverkets perspektiv til surrogati, ser man at disse utgjør to motpoler i forhold til hverandre. De representerer to ulike syn på surrogati hvor begge grupper ønsker å vinne frem med sine argumenter. Surrogatforeningen er en interessegruppe som forsøker å sette praksisen med å bære frem barn for andre i et positivt lys, mens lovverket i seg selv ikke utbroderer om de negative elementene ved surrogati, men gjennom representanter for lovverket som politikere, forbud og påbud i regelverket og Bioteknologinemnda ser man at flertallet av myndighetene har stemt mot eggdonasjon og fraråder surrogati som en måte å få barn på.

Dersom man ser på institusjoner slik Douglass North (2005) beskriver dem, som en aktør i en eller annen form med et sett med spilleregler som aktørene må forholde seg til, kan man beskrive fremtoningen til representantene med tilknytning til lovverket som om at de er nødt til å utvise denne holdningen på grunn av at lovverket er utformet slik det er. Medlemmer av Surrogatforeningen har sine spilleregler å forholde seg til som går på at de må tale for menneskers rettigheter til å benytte moderne teknologi siden det er dette foreningen står for.

Ser man på utviklingen innenfor assistert befruktning, ser vi at både den bioteknologiske utviklingen og lovverket har endret seg i løpet av de siste tiårene. Dette er blant annet på grunn av at individer har klart å påvirke i såpass stor grad at lovverket har blitt endret som resultat. Media kan i mange tilfeller være en faktor når det gjelder hvilke kanaler mennesker bruker for å påvirke ut ifra sitt ståsted. Ser man i forhold til praksisen med bruk av surrogatmødre i utlandet,

og da spesielt India, ser vi at dette er et fenomen som har fått en del oppmerksomhet i media. Det har også blitt gjort meningsmålinger som viser at et knapt flertall av respondentene fra befolkningen i Norge er for surrogati, noe som viser til at lovverket og samfunnsbefolkningens mening ikke nødvendigvis stemmer overens. Gjennom dokumentanalysen kan det også synes som om det eksisterer en kamp mellom de som ser surrogati som hovedsaklig hjelp og de som ikke ønsker at individer skal benytte seg av denne metoden som måte å få barn på. De som ønsker å tilgjengeliggjøre surrogati i Norge, eller gjøre det enklere å få juridisk foreldrerett over barna de søker om i for eksempel India, ønsker å få frem dette gjennom media og synliggjøre hvor problemene ligger for å få endret dette forholdet. På den andre siden ser vi de som ønsker å holde på lovverket slik det er i skrivende stund, hvor en eller begge av de søkende foreldrene må ha biologisk tilknytning til barnet. Vi ser derfor at i de tilfeller hvor det kanskje eksisterer en enslig kvinne som ikke har medisinsk mulighet til å få barn selv, så vil hun få problemer med å få juridisk foreldrerett på barn som er født ved hjelp av surrogatmor og donoregg. Dette var ikke et eksempel som kom frem gjennom materialet jeg satt igjen med, men man kan likevel anta at det er en del kvinner som befinner seg i denne problemstillingen.

Arbeidsgruppen som er satt sammen for å ta seg av surrogatisaker, ønsker å fremme lovverket som forbyr surrogati, og opererer derfor med å støtte opp under at surrogati ikke skal være en enkel handling å gjennomføre. Likevel ser vi at mange velger å få barn på denne måten, og gjerne reiser til India i dette ærendet. Man ser følgelig at frarådingen fra myndighetene ikke fungerer tilstrekkelig, og at mange derfor ser en stor hjelp i surrogatmødre på tross av det kommersielle aspektet som også følger med, og at de på denne måten kan se muligheten for at en del kan få oppfylt sine ønsker om barn.

Ser man i lys av Douglass North's (2005) teori om stivhengighet i forhold til institusjoner, kan man derfor se myndighetenes forsøk på å hindre bruk av surrogatmødre i utlandet som en forlengelse av at myndighetene har utarbeidet et lovverk som legger vekt på det biologiske forholdet mellom mor og barn. Myndighetene er også nødt til å ta utgangspunkt i et lovverk som går langt tilbake i tid, hvor reglene bygger på hverandre, men som man også ser har endret seg. På denne måten vil det ikke være en enkel sak å tillate surrogati i Norge, for da må først verdisynet angående det biologiske båndet mellom mor og barn endres, i tillegg til at det da vil oppstå problemstillinger med tanke på kontraktmessige forhold mellom søkende foreldre. Dersom myndighetene velger å etterkomme flere individers ønsker om å skape et lovverk som er mer tilpasset situasjonen med de barna som allerede er født ved hjelp av surrogatmødre i for

eksempel India, vil dette kanskje også bedre situasjonen for mange barn, ved at de da unngår å havne mellom barken og veden. Argumentasjoner som går på at surrogati skaper en tingliggjøring av kvinner og barn, og om man ønsker å ha et samfunn hvor det er en jobb å føde barn for andre, viser til at flere representanter fra myndighetene legger vekt på det kommersielle forholdet ved surrogati som overskygger elementet av hjelp til barnløse. Siden det ikke er forbudt å ta med biologiske barn født av surrogatmødre i utlandet hjem til Norge, velger mange å gjøre nettopp dette. Man kan også derfor se på individer som ønsker å fremme problemene som kan oppstå i forsøket med å ta med barna som i enkelte tilfeller har biologisk tilknytning til en av de søkende foreldrene, som direkte forsøk på å endre på lovverket. Det kan skje ved at det blir enklere å få hjem barna og bli deres juridiske foreldre, kanskje uansett biologisk tilknytning, fordi de ser de som er søkende foreldre som de som bør regnes som juridiske foreldre. På den annen side ønsker enkelte at surrogati skal bli lovlig i Norge, fordi de ser det som en stor hjelp til ufrivillig barnløse, og at dersom surrogati foregår i trygge medisinske, kontraktsmessige og sosiale forhold så burde det kanskje ikke være noe til hinder for å lovliggjøre surrogati i Norge.

Ser man ut ifra Rothman's perspektiv hvor man gjennom utviklingen av bioteknologi og teknologi som media, blir man stilt overfor nye problemstillinger som gjør at man gjerne tar valg som ikke eksisterte tidligere. Man kan se de som mener at surrogati er hjelp, som de som i denne sammenhengen ønsker teknologien med dens muligheter velkommen, og argumenterer for at dette er noe positivt for mange som er ufrivillig barnløse. De som mener at surrogati er kommersielt, legger vekt på et upersonlig element som er blitt tillagt reproduksjon.

7.0 Avslutning

Hensikten med denne studien har vært å kaste lys over temaet surrogati som har vært relativt mye omtalt i media. Fokuset har vært å se på hvorvidt Surrogatforeningen, lovverket samt enkeltindivider ser på praksisen med surrogatmødre som hovedsaklig hjelp eller kommersielt. Et tema som dette er gjerne følelsesladet, og det er derfor kanskje også vanskelig å si at man mener at det er enten hjelp eller kommersielt. Jeg har derfor valgt å se på hva de enkelte legger vekt på gjennom normative utsagn og argumentasjoner. I den forbindelse valgte jeg å gå ut ifra problemstillingen *«På hvilke måter ser ulike aktører på surrogati som hjelp til søkende foreldre, eller som en kommersiell handling?»*.

Det å føde barn for andre er et element som ifølge Spar (2005) ikke er et nytt fenomen, og som fremdeles er kjernen av praksisen surrogati. De nye elementene som teknologi, pengetransaksjoner, globalisering og upersonlige forhold er forhold som har vært med på å skape nye problemstillinger.

Gjennom min dokumentanalyse kom det frem at mange individer ser det som positivt at teknologien har skapt nye muligheter i forhold til å få barn, og at dersom man selv ikke har muligheten til å bære frem et barn, så kan andre fungere som surrogatmor. Flere av de som så surrogati som hjelp var selv ufrivillig barnløse, enn de som så det som kommersielt. Flere legger også vekt på frivillighet rundt det å være surrogatmor. Man har rett til å bestemme over seg selv og sin egen kropp. De som fokuserer på surrogati som kommersielt nevner ikke frivillighet på samme måte, men ser problemer med at kvinnen skal skilles fra et barn hun har født. Kanskje hadde både de som er for og imot surrogati vært enige på dette feltet dersom det hadde vært åpenbart at å være surrogatmor hadde vært deres eneste valg for å støtte familien økonomisk, og at det kanskje bare i begrenset grad er deres eneste valg. Enkelte legger også vekt på at så lenge det eksisterer ordnede fødeforhold så burde det ikke være et problem at mange velger å reise til for eksempel India for å benytte seg av surrogatmor der. På denne måten fokuserer flere individer på at det er viktig med ordnede medisinske forhold i prosessen som uten tvil er en kommersiell praksis i og med at fokuset i denne oppgaven ligger på nettopp de tilfeller hvor surrogatmødre får betalt for å bære frem barn for andre. Individene som ser på surrogati som hjelp fokuserer ikke på det upersonlige forholdet som utspiller seg mellom de søkende foreldrene, men heller at mange har et minst like sterkt ønske og behov for barn uansett om de har partner eller ikke, og selv om man ikke kan få det på naturlig måte. Men det at det har skjedd en kommersialisering og lagt til kontraktsmessige forhold rundt reproduksjon er ikke til hinder for at det sees som hjelp.

Surrogatforeningen (2010) legger vekt på at man får tilstrekkelig med informasjon rundt surrogatpraksisen, og at dette kan bli gjort under kontrollerte og trygge rammer. De ser ikke på at det bør være et biologisk bånd mellom mor og barn slik lovverket gjør, men slik jeg tolker Surrogatforeningen fokuserer de mer på viktigheten av at infertile kan få hjelp til å få barn så langt det lar seg gjøre i trygge omgivelser. De ser bioteknologien som en mulighet og ikke som noe som hovedsaklig er kommersielt og tingliggjør reproduksjon, og mener derfor at dette bør bli en lovlig praksis i Norge. De som ser surrogati som hovedsaklig hjelp legger også vekt på at slik det norske lovverket og velferdssystemet fungerer i dag ikke ivaretar barnas beste, noe individene ønsker skal endres på gjennom en endring av lovverket. Kanskje hadde både forkjemperne og motstanderne sett annerledes på surrogati dersom det hadde eksistert som en gratis mulighet i Norge, siden man da hadde fjernet elementet med økonomisk gevinst og at man hadde unngått å involvere fattige kvinner fra andre land.

Det at mange velger å reise utenlands for å benytte seg av surrogatmødre fordi dette kanskje er deres eneste mulighet til å få barn, er det flere individer som ser på som etisk ukorrekt. Flere poengterer at det er snakk om å utnytte enkelte kvinners muligheter for å føde barn for andre og at de på denne måten blir tingliggjort. Hvorvidt dette er et frivillig valg av disse kvinnene blir et spørsmål om strukturelle så vel som individuelle forhold. At enkelte indiske kvinner velger å være surrogatmor for å tjene penger som kanskje ellers hadde vært vanskelig å skaffe innen samme tidsrom, og at mange også kanskje har glede av å kunne bære frem barn for andre kan også være riktig. Et annet element som er like viktig er de strukturelle forholdene Beck og Beck-Gernsheim (2002) påpeker at kan legge føringer for livsløpet hos mange. I India har kanskje ikke kvinner de samme mulighetene til å tjene penger, hvor da å bære frem barn for andre blir et godt alternativ. Det blir her derfor snakk om en slags strukturell tvang. På samme måte kan man se at enkelte kvinner og menn i Norge av ulike årsaker, enten strukturelle eller personlige opplever at de ikke kan få barn. Nettopp fordi livet kan være ganske uforutsigbart ender en del mennesker opp i den situasjonen at deres beste alternativ for å oppfylle ønsket om barn blir å ty til en industri som tjener penger på at kvinner føder barn for andre. Hvorvidt dette er utnyttning av fattige kvinner er kanskje vanskelig å svare ja eller nei på, men at man ikke kan ta kun personlige forhold i betraktning i bedømmingen av dette saksforholdet kan man si ganske sikkert. Et alternativ til at mennesker ser seg nødt til å reise utenlands for å få barn er at surrogati blir tillatt i Norge. På denne måten er det kanskje lettere å utføre dette saksforholdet under kontrollerte forhold, hvor man kun har eget regelverk å forholde seg til.

Dersom man skal se på lovverket i Norge sitt potensiale for endring, må man ta i betraktning at spørsmålet om eggdonasjon skal bli tillatt skal bli tatt opp i Bioteknologinemnda i forbindelse med en gjennomgang av Bioteknologinemnda (Dagens Næringsliv, Enger og Hambro 27.02.10). Ut ifra dette ser man at lovverket er i starten av en mulig endringsprosess som en følge av at det har fått oppmerksomhet gjennom enkeltindivider og da sannsynligvis også gjennom media. Slik vi har sett i avisartiklene, ser man at spørsmålet om surrogati har fått en del oppmerksomhet, og at mange velger å reise utenlands i dette ærendet siden det ikke eksisterer som en juridisk mulighet i Norge. På denne måten kan man se det som at manglende muligheter i Norge ikke er til noen hindring for at mennesker søker andre steder. Det at en del i tillegg velger å stå frem i media for å tale for surrogatipraxisens sak viser at dette er noe som er viktig for de, og sannsynligvis også flere. De som ser surrogati som hjelp bruker derfor media som en kanal til å få frem sitt syn, i likhet med de som er motstandere. I forhold til spørsmålet om lovverket kan endres så vil svaret kanskje i utgangspunktet være ja. Likevel vil dette sannsynligvis være en prosess som i såfall vil ta lang tid. Dersom Bioteknologiloven og Barnelova skulle tillate surrogati innen kort tid, eller eventuelt lage en ny lov, ville det sannsynligvis gleden mange, men også kanskje mistet en del av sin legitimitet. Rasjonaliteten North (2005) legger vekt på at preger reglene i lovverket bygger på en ekspertkunnskap som hele tiden bygger på hverandre. Slik vil det derfor måtte tilegnes måter å utføre surrogati på i Norge som Bioteknologinemnda og andre ekspertorganer sier seg fornøyd med for at det skal bli tillatt i Norge. Samtidig må regelen om at den kvinnen som føder et barn regnes for dets juridiske mor, endres. Siden land som India kan praktisere surrogati, er det derfor ingen praktiske hindringer som tilsier at Norge som samfunn ikke skal ha den samme muligheten. Begrensningene ligger derimot i verdisynet på reproduksjon, og lovverket som strekker seg langt tilbake i tid. Man kan derfor se tilbake på utsagnet fra lederen i Bioteknologinemnda, hvor han spør om vi vil ha et samfunn hvor det er en jobb å føde barn for andre. Trenger det å være negativt dersom det foregår under sikre medisinske, juridiske og sosiale forhold? Dersom det tillates i Norge vil det kanskje også hindre eventuell utnyttning av fattige kvinner i som for eksempel India.

I en studie som denne kan vi se noen enkeltindividers holdninger til surrogati, lovverkets muligheter og begrensninger, i tillegg til Surrogatiforeningen og representanter fra myndighetene. Alle disse ønsker å nå frem med et budskap. Avisartikler er derfor et godt redskap for å studere normative utsagn. Likevel ville det med flere ressurser tilgjengelig vært nyttig å studere nærmere hvordan surrogati kunne blitt praktisert i Norge, og hvilke rammer som kunne vært satt. Dette er et tema som har blitt mer aktuelt i den senere tid, og hvor man kan anta at

dette fenomenet vil opprettholde og utvikle sin aktualitet som følge av videre teknologiske muligheter. Vi ser også at lovverket gjør et skille mellom kvinner som lever i et heterofilt eller lesbisk parforhold og enslige eller homofile i parforhold. Dette er også et element som hadde vært interessant å studere videre, da man kan anta at det er mange både enslige og homofile parforhold som ønsker å vurdere denne måten å oppfylle ønsker om barn på.

Litteraturliste

Referanser

Aftenposten A (Oppdatert 21.03.2011). *Bionemnda sier nei til surrogati*. Lastet ned fra <http://mobil.aftenposten.no/a.mob?i=1351497&p=sa>.

Arneson, R. J. (1992). Commodification and Commercial Surrogacy. *Philosophy and Public Affairs*, 21(2), 132-164.

Barne- og Likestillings Departementet. (2009). *Farskap og annen morskap*. (NOU 2009:5). Oslo: Barne- og Likestillings Departementet.

Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity* (1. utgave). London: Sage Publications Ltd.

Beck, U. Og Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization* (1. utgave). London: Sage Publications Ltd.

Bioteknologinemnda (Oppdatert 02.09.10). Lastet ned 19.01.11 fra <http://www.bion.no/temaer/assistert-befruktning>.

Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.

Halvorsen, K. (2003). *Å forske på samfunnet*. (4. utgave). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Helsedirektoratet. (Oppdatert 08.12.2010) *Bioteknologilovens etiske problemstillinger*. Oslo: Helsedirektoratet.

Holme, I. M. Og Solvang, B. K. (2003). *Metodevalg og metodebruk* (3. utgave). Otta: Tano AS.

Jensen, An-Magritt (2007). Harde fakta om myke menn. I A. L. Ellingsæter og A. Leira (Red.), *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. (1. utg., ss. 201-230). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Lovdata (2010a). *Kapittel 2. Assistert befruktning*. Lastet ned 18.01.11 fra

<http://lovdata.no/all/tl-20031205-100-002.html#2-1>

Lovdata (2010b). *Lov om barn og foreldre (barnelova)*. Lastet ned 18.01.11 fra

<http://lovdata.no/all/tl-19810408-007-002.html#2>

North, D. (2005). *Understanding the process of economic change*. Princeton: Princeton University Press.

Perduco (2010). Bioteknologiloven. Undersøkelse om holdninger til etiske problemstillinger. Lastet ned 06.06.11, fra

http://www.helsedirektoratet.no/vp/multimedia/archive/00302/Bioteknologiloven_-302019a.pdf.

Prior, L. (2004). Documents. I C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (Red.), *Qualitative Research Practice*. (2. utg., 345-360). London: Sage Publications Ltd.

Regjeringen (2011). Lastet ned 03.02.11 fra

http://www.regjeringen.no/nb/om_regjeringen/stoltenberg-ii.html?id=85843.

Rothman, B. K. (1988). *The Tentative Pregnancy*. London: Pandora.

Spar, D. L. (2005). For love and money: the political economy of commercial surrogacy. *Review of International Political Economy*, 12(2), 287-309.

Spilker, K. & Lie, M. (2007). Gender and Bioethics Intertwined. Egg Donation within the context of Equal Opportunities. *European Journal of Women's Studies*, 14(4), 327-340.

Surrogatforeningen A. Lastet ned 15.12.2010 fra <http://surrogati.no/vedtekter/verdidokument/>

Surrogatforeningen B (22. mars 2011). *Surrogatforeningen applauderer mindretallet i Bioteknologinemndas forslag om surrogati i Norge*. Lastet ned 31.05.11 fra <http://surrogati.no/surrogatforeningen-applauderer-mindretallet-i-bioteknologinemndas-forslag-om-surrogati-i-norge/>

Thagaard, T. (2003). *Systematikk og innlevelse*. (2. utgave). Bergen: Fagbokforlaget.

Tjora, A. (2010). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Wertheimer, A. (1992). Two Questions About Surrogacy and Exploitation. *Philosophy and Public Affairs*, 21(2), 211-239.

Kilder

Aftenposten

Dommerud, T. (2010, 23. oktober). Pappalykke som bestilt. *Aftenposten*, s.11.

Jenvin, O. Og Flage Ravneberg, T. (2010, 20. november). Ikke en lett vint løsning. *Aftenposten*, s. 4.

Dagens Næringsliv

Enger, C. og Hambro, S. (2010, 27. februar). Barn som bestilt. *Dagens Næringsliv*, s.34.

Monsen, N. K. (2010, 5. mars). Marked for mennesker. *Dagens Næringsliv*, s. 3.

Klassekampen

Halvorsen, M. (2010, 26. november). Spørsmål til Sundby. *Klassekampen*, s. 18.

Haug, K. (2010, 1. september). Ikke gi forrang i køen. *Klassekampen*, s. 6.

Jenvin, O. (2010, 4. august). Barnas beste? *Klassekampen*, s.23.

Jenvin, O. (2010, 8. juli). Uklokt om surrogati. *Klassekampen*, s. 17.

Lysbakken, A. (2010, 19. august). Ingen menneskerett å ha barn. *Klassekampen*, s. 17.

Rogg Korsvik, T. (2010, 17. november). Surrogati og utnyttning. *Klassekampen*, s. 22.

Rostvåg Ulltveit-Moe, M. (2010, 25. november). Surrogati og feminisme. *Klassekampen*, s. 22.

Skjeseth, A. (2010, 21. juni). Lysbakken varsler innstramming. *Klassekampen*, s. 7.

Skjeseth, A. (2010, 22. juni). Refser norsk surrogatbruk. *Klassekampen*, s. 8.

Skurdal, M. (2010, 13. november). Sier ja til surrogati. *Klassekampen*, s. 18-19.

Sundby, J. (2010, 27. november). Svar til Halvorsen. *Klassekampen*, s. 36.

Sundby, J. (2010, 24. november). Svar til Ottar. *Klassekampen*, s. 22.

Trommald, M. (2010, 8. august). Adopsjonssøknad avvist. *Klassekampen*, s. 7.

Morgenbladet

Hagen, E. (2010, 8. oktober). Lysbakkens kvinner mellom natur og kultur. *Morgenbladet*, s.21.

Martinussen, R. (2010, 26. februar). Biologiske menneskerettigheter. *Morgenbladet*, s.24.

Slotnæs, M. (2010, 19. mars). Fostersshopping. *Morgenbladet*, s.2.

Solberg, B.(2010, 12. november). Intensjonelt foreldreskap og kynisme. *Morgenbladet*, s. 20.

NRK

Aanensen, K. (2010, 10. februar). Surrogatbarn havner i et juridisk vakuum.

VG

Ekis Ekman, K. (2010, 11. september). Føder på bestilling. *VG*, s. 48.

Gjerding, M. L., Aass, H.P. Og Yttervik, L. K. (2010, 17. mars). Kvinnene brukes. *VG*, s.22.

Livrud, M. (2010, 23. september). Takk for den frie vilje. *VG*, s.47.

Skarsbø Moen, E. Og Hagen, R. (2010, 18. mars). Designbaby – nå bare kr. 30.000. *VG*, s. 2.

Vårt Land

Fredheim, O. M. S. (2010, 16. september). Det bestes fiende. *Vårt Land*, s. 23.

Hoel, P. A. (2010, 22. mars). Surrogati er utnyttelse av kvinner. *Vårt Land*, s. 22.

Morken, J. (2010, 9. september). Vil ikkje utnytte fattige kvinner. *Vårt Land*, s. 6.